

Mere end blot to timer?

- Evaluering af Alternativ Konfirmationsforberedelse i Viborg (EVAKIV), årsevaluering

Kirsten Grube
Suzette Munksgaard

Center for Ungdoms-
studier (CUR)

Juni 2012

Indholdsfortegnelse

Resumé	3
1. Indledning	4
2. Konfirmandperspektivet	8
2.1 Hvorfor vælger konfirmanderne at blive konfirmeret?	8
2.2 Hvad har konfirmanderne fået ud af forløbene – sammenholdt med deres forventninger?	9
2.3 Hvad forventer konfirmander at bruge kirke og kristendom til i de kommende år?	15
3. Hvorfor og hvordan? En uddybet, begrundet og anvisende gennemgang af rapportens anbefalinger	18
3.1 Anbefalinger, der vedrører struktur og rammer	18
3.2 Anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling	20
4. Konklusion og udfordringer	33
Litteraturliste	37
Bilag er i særskilt dokument	

Resumé:

I Viborg Domprovsti og i Viborg Østre Provsti er der i 2011-2012 i fire sogne blevet eksperimenteret med alternative modeller i konfirmandforløbene. I forsøgene er der særligt blevet sat fokus på nye rammer, det vil sige forsøg med at indføre vekselvirkninger mellem korte og lange forløb, at have forlængede dobbelttimer, at holde pauser i vintermånederne, at forsøge at have henholdsvis morgen- og eftermiddagshold – som alt sammen bliver en del af en samlet årsplan. I evalueringsarbejdet er der blevet sat fokus på betydningen af de alternative forløb med afsæt i tre undersøgelsesparametre: **Læring og værdiformidling, den praktiske planlægning og samarbejdsrelationer** og flere perspektiver: Hvad siger præster, lærere, skoleledere – og ikke mindst konfirmanderne?

Denne evaluering har følgende anbefalinger:

1) Anbefalinger, der vedrører struktur og rammer

- **Vigtigt med lokalt forankrede konfirmandforløb**

Det sikrer, at der tages højde for **lokale og særegne** forhold, hvilket skaber den nødvendige ramme for de unges læring.

- **At skabe rammer for et godt samarbejde mellem skole og kirke**

Det indebærer en større **gensidig forståelse og kollegialitet** mellem skole og kirke, der bliver hinandens medspillere og ikke modspillere i forhold til at skabe de gode læringsrammer.

- **En opfordring til at lave årsplaner/årskalendere**

Det kan indledningsvist skabe en vis arbejdsbyrde, men kan give et **overblik og overskud** senere i forløbet.

2) Anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling

- **Forløb. At gennemtænke forløbet i forhold til formål og struktur**

Et gennemtænkt forløb, der rummer overvejelser over, hvordan **formål (hvad vil vi?) og tilgange (hvordan gør vi?)** spiller sammen, kan give et udbytte i forhold til konfirmandernes læring.

- **Fordybelse. At bruge tid på at erfare og reflektere over kristendommen som livsdynding**

Lange forløb giver mulighed for at skabe den **væren**, hvormed den enkelte kan sanse og reflektere over kristendommen som livsdynding.

- **Brug for vekselvirkning**

Vekselvirkningen mellem de korte og de lange forløb skaber mulighed for **differentieret undervisning, kreative tilgange og giver anledning til at tilgodese** den enkelte konfirmand.

- **Fortrolighed. At skabe fortrolighed med kristendommen gennem fortrolighed med præsten.**

Hvis der skabes en relation og en fortrolighed med præsten, kan der også skabes en fortrolighed med kristendommen.

- **Morgen- eller eftermiddagstimer? Formidlingsformerne er det afgørende**

Det er ikke nødvendigvis tidspunktet, der er afgørende for graden af læring, men snarere formidlingsformer, læringstilgange og mulighederne for graden af deltagelse og engagement, der er bestemmende for, om konfirmanderne får noget ud af timerne.

1. Indledning

I efteråret 2012 og foråret 2013 eksperimenterer fire sogne i Viborg Domprovsti og Viborg Østre Provsti med forskellige alternative modeller for konfirmandforberedelsesforløb, der indebærer forskellige tilgange med henholdsvis morgen- og eftermiddagstimer, forlængede dobbeltlektioner (fire lektioner) temadage og temauger¹.

Alternative tilgange, som antages at gøre en forskel, når det gælder læring og værdiformidling og spiller en rolle for samarbejdet mellem skole og kirke og for planlægning og fleksibilitet.

Hvad betyder det f.eks. for konfirmandernes engagement og udbytte, at der tilbydes eftermiddagstimer i stedet for formiddagstimer? Hvad betyder det, at der afholdes en temauge, hvor konfirmanderne får mulighed for at blive fortrolige med kirke og kristendom og at kunne gå i dybden med en række eksistentielle og etiske temaer? De alternative tilgange er blevet fulgt tæt og evalueret, da det dels forventes, at kirker og skoler i Viborg Domprovsti og Viborg Østre Provsti kan lære af de indsamlede erfaringer, dels at andre sogne og provstier kan finde inspiration til fremadrettet at arbejde med og udvikle på alternative tilgange til konfirmationsforberedelse.

Der har overordnet været tre faser i evalueringen. Der blev foretaget en afdækning af forventninger blandt præster, lærere og konfirmander i september 2011, og i en midtvejsevaluering i januar 2012 blev der samlet op på de foreløbige erfaringer, som de medvirkende seks præster, otte klasselærere og fire skoleledere fra de deltagende hold havde gjort sig. Midtvejsevalueringen udmøntede sig i nogle foreløbige tendenser og anbefalinger, som først og fremmest handler om de overordnede rammer for tilrettelæggelsen af konfirmationsforberedelsen.

I tredje fase – i denne endelige helårsevaluering – vil vi uddybe og, hvor nødvendigt, korrigere disse tendenser og anbefalinger og endvidere sætte fokus på det *religionspædagogiske* perspektiv. Her vil vi sætte konfirmandernes erfaringer i spil og forsøge at finde svar på: Hvordan oplever konfirmander de alternative forløb? Matcher forløbene deres forventninger - og det, som præsterne angiver som formål med undervisningen? Hvordan påvirker de alternative forløb konfirmandernes kendskab og kundskab til kristendommen?

Målgruppe

Målgruppen for denne evaluering vil i høj grad være præster i Viborg Domprovsti og Viborg Østre Provsti, der fortsat godt kunne tænke sig at udvikle konfirmationsforberedelsen i deres sogne, og andre præster og stifter, der synes, det ville være givtigt med noget inspiration til udviklingen af konfirmationsberedelsen.

Hvilke sogne var med?

Følgende sogne deltog i forsøgsprojektet med følgende alternative tilgange:

Stoholm skole i Stoholm sogn deltog med to 7. klasser og to præster.

Forløb:

¹ En undersøgelse viser, at konfirmandundervisning hovedsageligt (83 pct.) er placeret som ugentlige lektioner i skoletiden (Christensen 2010).

Morgentimer med alle konfirmander på samme tid og sted.
Tre temadage.
Pause i december og januar måned.

Sødalsskolen i Rødding sogn deltog med to 7. klasser og en præst.

Forløb:

Et morgenhold og et eftermiddagshold.
Kombination af ugentlige timer og fire temadage.
Pause i december.

Ørum skole og sogn deltog med to 7. klasser og en præst.

Forløb:

Et almindeligt morgenhold og et eftermiddagshold med forsøg med at have forlængede dobbelttimer (dvs. fire lektioner) om eftermiddagen seks gange om året, hvorefter der blev givet fri gangen efter, så skolen kunne bruge disse timer.

Houlkær skole og sogn deltog med tre 7. klasser og to præster og en hjælpelærer i temaugen:

Kombination af dobbelttimer (morgen og eftermiddag) og en hel temaug i november.
Pause i december, januar og februar.

Hvad gjorde vi? Lidt om metode

I dette vil vi beskrive vores mål med og metode i de enkelte faser i evalueringen.

Gennemgående har evalueringen haft følgende tre undersøgelsesparametre:

- Læring og værdiformidling
- Den praktiske planlægning (fleksibilitet, struktur, logistik)
- Samarbejdsrelationer

Det vil sige: Hvilken betydning har de alternative tilgange spillet for de tre overstående parametre? For at besvare det på en fyldestgørende og nuanceret måde har det været vigtigt for os at inddrage de tre perspektiver: Præst-, lærer- og konfirmandperspektivet – suppleret med perspektiver fra skolelederne på de fire skoler.

De enkelte faser:

1. trin (august/september 2011):

Afdækning af mål, forventninger og succeskriterier hos aktørerne i forhold til de tre undersøgelsesparametre.

Præster. Afdækning af præsternes mål og deres forventninger til de nye muligheder og betydningen af eventuelle ændringer i forhold til de mål, de havde sat op.

Forventningsskemaer² og interviews med fem præster.

² Skemaer i denne undersøgelse består af 1-2 siders besvarelsesark, som præster, lærere og skoleledere udfyldte og sendte tilbage på mail. Skemaerne til konfirmanderne bestod af 'klassiske' kvantificerbare afkrydsningsspørgeskemaer (se bilag). Interviews blev såvel foretaget ansigt til ansigt som over telefon.

Lærere. Afdækning af lærernes forventninger og betydningen af eventuelle ændringer i forhold til skoleprojektet. Forventningsskemaer fra seks lærere og fire skoleledere. Interviews med to lærere.

Konfirmander. Afdækning af konfirmandernes forventninger til konfirmationsforberedelsen generelt. 142 forventningsskemaer suppleret med 10 konfirmandinterviews.

Derudover besøgte vi og observerede vi et morgenkonfirmandhold.

2.-3. trin (nov. 2011 – jan 2012):

Midtvejsevaluering. Indsamling af empiri. Beskrivelse af fordele, ulemper og udfordringer i forhold til tidligere formulerede mål og forventninger. Igen et fokus på de tre parametre.

Præster. Afdækning af foreløbig oplevelse/tilfredshed/udfordringer og konsekvenser i forhold til konfirmationsforberedelsen. Skemaer og interviews med seks præster.

Lærere. Afdækning af foreløbig oplevelse/tilfredshed/udfordringer og konsekvenser i forhold til undervisningen. Skemaer fra fem lærere og fire skoleledere og interviews med to lærere.

Konfirmander. Afdækning af konfirmandernes foreløbige oplevelse af de alternative former (også set i relation til skoleprojektet). Interviews med 27 konfirmander.

Derudover besøgte vi og observerede vi et morgen- og eftermiddagshold og var med på en af de sidste dage i en temauge.

4.-5. trin (april-juni 2012)

Helårsevaluering med et gennemgående fokus på de tre parametre suppleret af et religionspædagogisk perspektiv.

Præster. Afdækning af de erfaringer, man har gjort sig, og konsekvenser for konfirmationsforberedelsen. Skemaer og interviews med fem præster.

Lærere. Afdækning af de erfaringer, man har gjort sig, og konsekvenser for skolens undervisning og planlægning. Skemaer fra fire lærere og fire skoleledere.

Konfirmander. Afdækning af konfirmandernes/elevernes foreløbige oplevelse af forsøgsordningen. Spørgeskemaer fra 139 konfirmander.

I helårsevalueringen, som denne rapport omfatter, samles erfaringerne, og tendenserne og anbefalinger fra midtvejsevalueringen begrundes og uddybes, og endeligt gives der også nogle konkrete bud på, hvordan anbefalingerne kan omsættes i praksis.

I midtvejsevalueringen var fokuspunktet overvejende **skoleperspektivet**, og de alternative forløbs betydning for skolens organisering. I denne helårsevaluering er fokus på de **religionspædagogiske** pointer – særligt set fra præst- og konfirmandperspektivet. **Bilaget** indeholder en opfølgning på skoleperspektivet fra midtvejsevalueringen.

Rapportens opbygning:

Rapporten er opbygget på følgende måde:

1. Indledning

2. Konfirmandperspektivet. Hvordan oplever konfirmanderne overordnet

konfirmandforløbet og de alternative tiltag – ikke mindst set i forhold til præsternes formål

med forløbene?

3. Hvorfor og hvordan? En uddybet, begrundet og anvisende gennemgang af rapportens anbefalinger. Her vil vi løbende inddrage eksempler, fortællinger og interview-citater, der illustrerer tendenserne og begrunder anbefalingerne.

4. Konklusion og udfordringer.

Bilag:

Bilag 1. Detaljeret evaluering af modellerne i de enkelte sogne.

Bilag 2. Skemaer til konfirmander, lærere og præster.

2. Konfirmandperspektivet

I dette afsnit vil vi særligt sætte fokus på konfirmandperspektivet og redegøre for, hvordan konfirmanderne oplever konfirmandforløbene – særligt med afsæt i spørgeskemabesvarelsenerne.

Mere nøjagtigt vil vi sætte fokus på:

- Hvorfor vælger konfirmanderne at blive konfirmeret – og ændrer deres begrundelser sig undervejs i forløbet?
- Matcher undervisningen det, konfirmanderne forventede i begyndelsen af deres konfirmandforløb?
- Hvordan oplever konfirmanderne overordnet de alternative elementer i konfirmandforløbet?
- Matcher konfirmandernes oplevelser det, som præsterne havde sat som læringsmål for undervisningen?
- I hvilken udstrækning har det alternative forløb haft indflydelse på, hvorvidt konfirmanderne oplever en fortrolighed med kristendom og kirke?

I 2008 lavede CUR en undersøgelse af almindelige konfirmationsforløb i Roskilde Stift³, og vi vil derfor løbende sammenligne nærværende undersøgelse med undersøgelsen i Roskilde (Munksgaard og Østergaard 2008).

2.1 Hvorfor vælger konfirmanderne at blive konfirmeret?

Hvad er konfirmandernes begrundelser for at blive konfirmeret, og hvordan har deres begrundelser udviklet sig i løbet af konfirmandforløbet?:

Begrundelse	Sept. 2011	Maj 2012
Fordi det er mit eget valg	76,3	82,5
Fordi det er en tradition	55,0	67,9
Fordi jeg tror på Gud	41,0	41,6
På grund af festen	39,4	40,1
På grund af gaverne	39,9	33,6
Fordi mine venner gør det	26,6	23,4
Fordi mine forældre ønsker det	19,4	20,6

Tabel 1. Begrundelser for at blive konfirmeret, hhv. september 2011 og maj 2012. "Hvorfor vælger du at blive konfirmeret?" Der kunne sættes flere krydser.

"Jeg skal stå inde for det"

"Fordi det er mit eget valg" er den primære begrundelse, som konfirmanderne angiver i såvel begyndelsen som i slutningen af deres konfirmandforløb. Som det ses, er det endda en begrundelse, flere vælger at tilslutte sig undervejs. Nu kan man selvfølgelig hævde, at det er lidt af en tilsnigelse, at sige, at det er "ens eget valg", når hovedparten af ens klassekammerater vælger at tage nøjagtig den samme beslutning som en selv. Det handler dog om, at det kan være ret vigtigt som teenager udadtil at vise, at man selv træffer beslutninger og selv vælger sin livsstil. Konfirmationsforberedelsen bliver endnu et felt i teenagelivet, hvor de ønsker at træffe selvstændige beslutninger – uafhængigt af forældrene (Grube & Østergaard

³ I 2008 udfyldte knap 1000 konfirmander i Roskilde Stift et spørgeskema ved såvel indledningen (september) som afslutningen (marts, 800 besvarelser) af deres konfirmandforløb. I spørgeskemaet blev der spurgt ind til motiver for at blive konfirmeret og udbyttet af konfirmationsundervisningen (Munksgaard & Østergaard 2008).

2010).

Selvom familiens forventninger (20,6 pct.) og det forhold, at vennerne også bliver konfirmeret (23,4 pct.), således naturligvis også spiller en vis rolle, så udtrykker flertallet vigtigheden af, at det at deltage i konfirmationsforberedelsen er udtryk for et selvstændigt valg.

Termen *kollektivt orienterede individualister* kan i den forbindelse bruges til at indfange, hvad der er på spil i teenagelivet. Gruppen er vigtig, men i gruppen er det afgørende vigtigt, at den enkelte oplever, at man kan stå inde for sine valg. At træffe selvstændige valg er en vigtig del af identitetsprojektet (Grube & Østergaard 2010).

At konfirmander angiver, at det er deres eget valg, behøver dog ikke stå i modsætning til at vælge tradition som en begrundelse, som mere end halvdelen angiver. Faktisk kan det handle om, at man gerne – på selvstændig vis – vil tilvælge traditionen som begrundelse. Hvis vi laver en tværgående kørsel af tallene, viser det sig faktisk, at 68,1 pct. af dem, der angiver, at det er deres eget valg, ikke holder sig tilbage med ligeledes at sige, at de vælger at blive konfirmeret, fordi det er en tradition!

Troen på Gud er vigtig

Troen på Gud er reelt en væsentlig faktor, når det gælder om at afdække konfirmandernes motiver for at deltage i konfirmationsforberedelsen. Fire ud 10 angiver således, at troen er vigtig. Det handler for en stor gruppe om at vise, at man rent faktisk mener det, når man siger 'ja' på sin konfirmationsdag. Selvom man i medierne nogle gange kan få det indtryk, at gaverne er det allervigtigste for en konfirmand, er det dog langt fra hovedbegrundelsen i forhold til at blive konfirmeret. Jo længere, vi kommer hen i forløbet – og endda med gaverne inden for rækkevidde, jo færre angiver faktisk, at gaverne er det vigtigste. Her er der blot lidt mere end hver tredje, der angiver, at gaverne har den højeste prioritet. Tro er altså – som udgangspunkt – vigtigere end gaver.

2.2 Hvad har konfirmanderne fået ud af forløbene – sammenholdt med deres forventninger?

I begyndelsen af forløbet spurgte vi konfirmanderne om deres forventninger og spurgte i den forbindelse både ind til kognitive, emotionelle og sociale aspekter. Vi stillede de samme spørgsmål i slutningen af forløbet. Besvarelserne kan ses i nedenstående tabel:

	Sept. 2012 Forventninger	Maj 2012 Helårsevaluering	Roskilde 2008
Har lært Fadervor og trosbekendelsen	60,7	82,6	80,0
Mere viden om Gud og Jesus	63,6	75,2	83,9
Har lært noget mere om det at tro på Gud	59,3	64,5	-
En større viden om Bibelen	52,9	63,8	75,2
Gode oplevelser i kirken	60,7	62,0	35,9
Forstår gudstjenesten bedre	48,6	55,8	64,8
Er blevet mere afklaret om, hvad jeg tror på	62,1	44,9	46,9
Er blevet bedre til at diskutere tro og religion	34,3	38,4	-

Er blevet bedre til at vælge mellem godt og ondt	49,3	33,6	29,0
Jeg har ikke fået noget ud af konfirmationsforberedelsen	5,8	5,1	9,0

Tabel 2. Konfirmandernes tilkendegivelser ved midtvejsevalueringen sammenholdt med den endelige evaluering samt tal fra den sidste fase i Roskilde-undersøgelsen (Munksgaard & Østergaard 2008). Konfirmanderne blev stillet spørgsmålet "Hvad har du fået ud af det?" – og skulle erklære sig enig, hverken/eller uenig i de enkelte udsagn.

Forventningerne bliver overordnet indfriet

Som det ses af tabellen, forventer konfirmanderne ikke bare, at konfirmandforløbet er noget, der skal overstås som en del af det at blive konfirmeret - de forventer faktisk, at de får en hel del med sig i bagagen, både når det gælder konkret videnstilegnelse og en større trosafklaring.

Det viser sig da også, hvis vi ser på det overordnede billede, at langt de fleste forventninger bliver indfriet – i høj grad, når vi taler konkret videnstilegnelse og i mindre grad, når det gælder individuelle afklaringsprocesser. "Hvad" er i højsædet, og måske i mindre grad "hvorfor" eller "hvordan".

Jo mere konkret, jo større tilegnelse

60,7 pct. angiver, at de har forventninger om at lære Fadervor og trosbekendelsen, og det står da også højest på "udbytte-listen" (82,6 pct.). Det skyldes muligvis, at Fadervor og trosbekendelsen er to konkrete elementer, som det er let at forholde sig til og dermed også forholdsvis let at tilegne sig.

Der ses grundlæggende samme tendens, når det gælder de tre vidensudsagn: "*Mere viden om Gud og Jesus*" (75,2 pct.), "*har lært noget mere om det at tro på Gud*" (64,5 pct.) og en "*større viden om Bibelen*" (63,8 pct.). Her er der en stor gruppe af konfirmander, der angiver, at de har fået et konkret vidensudbytte.

Det er værd at lægge mærke til, at der er en ret betydelig forskel på drenge og piger på dette område. Flere piger (91,9 pct.) end drenge (71,4) pct. angiver, at de har lært trosbekendelsen og Fadervor. Noget tyder på, at pigerne i de medvirkende klasser i særlig grad tilegner sig de helt konkrete elementer. Det kan muligvis hænge sammen med, at piger generelt angiver, at de får mere ud af konfirmationsforberedelsen (Munksgaard & Østergaard 2008).

Der er ikke forskel på de enkelte sogne i forhold til konfirmandernes videnstilegnelse. Det tyder på, at konkret vidensformidling er noget af det, der er nemmest at 'gå til' for de enkelte sogne, og at det er det nemmeste for konfirmanderne at forholde sig til.

Det er her vigtigt at understrege, at en konkret videnstilegnelse for en gruppe af konfirmander også kan indebære fortrolighed med kirke og kristendom – ud fra ideen om, at man 'har styr på det, man forstår'.

Samtidig er det vigtigt at pointere, at de færreste præster i deres formålsbeskrivelser har lagt vægt på konkret kundskabs- og vidensformidling. Flere af dem formulerer, at de snarere lægger vægt på kendskab og relevans i forhold til de unges liv frem for kundskab og mere rum for troserfaring end 'videnspåfyldning'. Konfirmandernes besvarelser indikerer dog, at

hvis der sættes fokus på kendskab og relevans, kan kundskab automatisk 'følge med' som en del af udbyttet. Som der redegøres for senere i afsnittet om læring og værdiformidling (3.2,) er der en tilsyneladende sammenhæng mellem graden af relevans, mening og fortrolighed og graden af kundskabsudbytte (vidensudbytte).

Gode oplevelser i kirken og en større fortrolighed med kirke og kristendom

Flere af præsterne fremhæver i deres formålsbeskrivelse, at de gerne ser, at konfirmanderne får en fortrolighed med kristendom, kirke og kirkens liv.

Præsterne formulerer sig blandt andet på denne måde:

"Formålet med min konfirmationsforberedelse er at skabe større fortrolighed med kirke og kristendom".

"At konfirmanderne gennem konfirmationsforberedelsen møder kirken som et venligt og hjemligt sted"

"At konfirmanderne opnår fortrolighed og hjemlighed i forhold til kirkens liv"

Hvis vi ser på konfirmandernes besvarelser, er der tilsyneladende en umiddelbar overensstemmelse med præsternes intentioner.

En betydelig andel af konfirmanderne tilkendegiver, at de ved konfirmationsforberedelsens afslutning har fået gode oplevelser i kirken (62 pct.) og en bedre forståelse af gudstjenesten (55,8 pct.)

Det er værd at lægge mærke til, at flere konfirmander i Viborg-undersøgelsen end i Roskilde-undersøgelsen tilkendegiver, at de har fået gode oplevelser i kirken. Det kan muligvis hænge sammen med, at netop kirkeoplevelsen er formuleret som et formål med konfirmandforløbet i Viborg, og at det ikke var et særligt 'indsatsområde' i Roskilde.

I lighed med den konkrete videnstilegnelse er der her ikke forskel på konfirmandernes udbytte fra sogn til sogn, når det gælder gode oplevelser i kirken og forståelsen for gudstjenesten. Forskellene begynder først at vise sig, når vi begynder at betragte nogle af de parametre, der fordrer individuel stillingtagen, som vi vil se på i det følgende.

Større udfordring at opnå en trosafklaring

Når man ser på præsternes indledende målbeskrivelser for konfirmationsforberedelsen, kan man støde på følgende formuleringer:

"Konfirmanderne skal opleve kristen forkyndelse som en relevant livstolkning i deres liv".

"Konfirmanderne skal opleve troen som relevant og som en levende virkelighed".

"Konfirmanderne skal have hjælp til at tro samt bevidstgøre eventuelle troserfaringer – eller muligheden herfor".

I de generelle mål med konfirmationsforberedelsen har en del af præsterne med andre ord lagt vægt på, at den alternative konfirmationsforberedelse ikke blot skal give et større *kundskab* til kristendommen, men også et større *kendskab* til kristendommen.

Mere end fire ud af 10 er under konfirmandforløbet da også blevet afklarede omkring, hvad de tror på. Det er umiddelbart en stor gruppe af konfirmander, men det skal dog sammen-

holdes med, at seks ud af 10 faktisk har en forventning om, at de vil blive mere afklarede med, hvad de tror på. Under alle omstændigheder lader der til at være et ret stort potentiale at arbejde med – konfirmanderne har faktisk høje forventninger på dette punkt.

Konfirmandernes høje forventninger om en større trosafklaring indfries dog ikke så let. Fra et religionspsykologisk perspektiv beskriver den finske forsker Tamminen ungdomstidens 'tros-tilstand' som the 'age of doubt' – en tilstand af tvivl og at 'sætte spørgsmålstegn ved alting' (Tamminen 1996). Det vil sige, at uanset hvor stort et fokus, der er på trosformidling, vil konfirmanderne stadig være præget af 'the age of doubt'. Dog lader det til, at et konfirmandforløb i en vis udstrækning kan være med til at understøtte en trosafklaringsproces.

I Houlkær lader der i den forbindelse til at være et særligt 'udsving' i forhold til konfirmandernes trosafklaring. Her er der 51,1 pct., der er blevet mere afklarede omkring, hvad de tror på – mod 44,9 pct. i gennemsnit. Hvad kan have spillet en rolle for konfirmandernes besvarelser på dette område? Hvis man sammenholder årsplan og interviews fra Houlkær lader følgende karakteristika at gøre sig gældende:

- Der er tale om en velfunderet årsplan, som forsøger at koble formål og tilgang.
- Der gøres brug af øvelser, som er erfaringsbaserede og lægger op til samtale og refleksion.
- Temaerne, og ikke mindst øvelserne, der inddrages, relaterer sig til teenagernes hverdag. Det underbygges af det forhold, at de bliver præsenteret for nye billeder eller beskrivelser af noget allerede kendt. Et eksempel er ordet 'synd', hvor de bliver bedt om at spille et bueskydnings-spil på pc ud fra tanken om, at synd er at 'ramme ved siden af målet'.
- Så er der ikke mindst temaugen, hvor man beskæftiger sig med temaet fra 'fødsel til død'. En temauge, som belyser fødsel, vækst/modning, dannelse, alderdom, død fra en række forskellige identitetsmæssige vinkler. Her er et konkret eksempel på, hvordan formål og metode kobles i årsplanen: "**Formål:** Fødsel: At være skabt, at være døbt, barnet i Gudsriget. **Metode:** Arbejde med dåbens symbolik, "jeg-vandring" med tre stationer fra fødsel til død". En tilgang, der samtidig understøttes af en bevidst relationel indsats.

En gennemtænkt årsplan, erfaringsbaserede øvelser, relevante hverdagsrelaterede temaer og en temauge, hvor man kommer i dybden med et udvalgt tema, kan altså måske siges at spille en rolle for, at særligt mange konfirmander i Houlkær oplever at få en større afklaring af deres tro.

Hvis vi zoomer en smule ud, er der overordnet mange faktorer i spil, når det drejer sig om, hvad der spiller en rolle for, om konfirmanderne har fået noget ud af konfirmandforløbet. Det er ikke specielt vanskeligt for dem at lære trosbekendelsen og Fadervor, til gengæld er det noget vanskeligere at nå til en individuel trosafklaring. Det er i den forbindelse muligt at komme et stykke vej i den proces ved at udarbejde en velfunderet årsplan, inddrage erfaringsbaserede øvelser og at koble de anvendte temaer til teenagernes hverdag, som eksemplet i Houlkær illustrerer.

Vi stillede andre spørgsmål, der vedrørte konfirmandernes kognitive, emotionelle og sociale udbytte af de enkelte konfirmandforløb, som vi vil se på i det følgende.

	Sept. 2011	Maj 2012	Roskilde 08
At få nogle gode oplevelser sammen	86,5	82,5	-
At jeg har lært præsten bedre at kende	42,4	68,6	60,2
Nogle gode diskussioner	41,0	59,4	27,5
Nogle gode fortællinger	48,0	58,4	-
At temadagene/de anderledes gange har gjort en forskel	-	54,0	-
At sætte ord på, hvad jeg tror på	45,7	43,5	58,0
At temadagene/de anderledes gange har været vigtige for mig	-	36,5	-
Ikke noget, som jeg kan bruge til noget	8,1	5,1	9,0

Tabel 3. Konfirmandbesvarelser på spørgsmålet: "I konfirmandforberedelsen har jeg oplevet ...", hvor konfirmanderne skulle erklære sig enig, hverken enig/uenig eller uenig i de enkelte udsagn.

De gode oplevelser sammen

Konfirmanderne har meget høje forventninger (86,5 pct.) til, at de i løbet af konfirmandforløbet vil få nogle gode oplevelser sammen. De høje forventninger bliver – næsten – indfriet. Otte ud af 10 angiver således, at de har fået nogle gode oplevelser.

Er der forskel på de enkelte sogne? Det lange intense forløb i form af temaugen, som også levner plads til, at man kan være sammen på en anden måde end den måde, man måske sædvanligvis er sammen på, er måske udslagsgivende for, at samtlige konfirmander i Houlkær angiver, at de har fået nogle gode oplevelser med sig i bagagen. Konfirmanderne i Rødding er dog også særdeles positive på dette punkt, hvor 78,6 pct. angiver, at de fået nogle gode oplevelser. Her lader det til, at temadagene i deres form og indhold har spillet en betydelig rolle.

Den relationelle mulighed

Som vi senere vil fremhæve, kan relationen til præsten være medvirkende til, at man som konfirmand, selvom man i øvrigt ikke nødvendigvis kender meget til kristendommen på forhånd, udvikler en større fortrolighed med kirke og kristendom.

Pauser med konfirmander

Pauserne var, som jeg havde håbet på. Pauserne gik med at snakke om FC Barcelona og Justin Bieber, men også at konfirmanderne lige pludselig skulle høre noget om min tavshedspligt, og hvad det nu handlede om.

Men i pauserne kunne vi også snakke om noget af det, vi lavede og oplevede sammen. Tingene flød lidt sammen, og selvom vi holdt pause, så kunne vi stadigvæk forholde os til noget af det, vi lavede i lektionerne. Og modsat så kunne vi også godt tage noget af den der spontanitet og humor fra pausen med ind i lektionen, så jeg synes, der var den der oplevelse af, at det spillede sammen.
Præst

Relationen til præsten kan udvikles på forskellig vis. Nogle af præsterne i Viborg har valgt at prioritere tid uden for den formelle undervisning sammen med konfirmanderne. Det er f.eks. sket i løbet af de mange små pauser i løbet af en temadag, som giver anledning til en del uformelle snakke, og hvor man som konfirmand finder ud af, hvem præsten 'egentlig' er, og hvad vedkommende står for.

På forhånd har konfirmanderne faktisk ikke de store forventninger til, at de vil lære præsten at kende – blot 42,4 pct. angiver dette. Nogle bliver således efterfølgende 'positivt overraskede', eftersom 68,6 pct. efter forløbet angiver, at de har lært præsten bedre at kende. Hvad vil det – fra et konfirmandperspektiv - mere specifikt sige at 'lære præsten at kende'? Gennem interviewene med konfirmanderne bliver det klart, at det ikke handler om, at konfirmanderne hverken forventer eller oplever, at de nødvendigvis har de personlige dybe, eksistentielle drøftelser med deres præst, men at de måske forholder sig til præsten som præst. De går jo til præst og vil gerne have svar på spørgsmål som: *"Hvorfor tror du på Gud?"* eller *"Hvorfor blev du præst?"*. Samtidig handler det med at 'lære præsten at kende' om, at de forventer – og oplever - at præsten forholder sig nysgerrigt til en konfirmandvirkelighed med Justin Bieber og FC Barcelona (Muusman & Østergaard 2012).

I Stoholm har det som udgangspunkt været en udfordring at finde den gode struktur på organiseringen af konfirmationsforløbet, hvilket har betydet, at det har været vanskeligt at skabe nogle gode rammer i forhold til at opbygge de relationelle forhold. Her er der 44,4 pct. af konfirmanderne, der tilkendegiver, at de har lært præsten at kende. Til sammenligning er det til gengæld hele 95,7 pct. i Houkær, der tilkendegiver det samme. I Stoholm havde begge præster alle konfirmander, mens hver præst havde sine konfirmander i Houkær – hvilket i praksis kan spille en rolle for, hvordan konfirmander og præst lærer hinanden at kende.

Gode diskussioner og gode fortællinger

Konfirmanderne forventer i mindre grad, at de vil komme til at opleve nogle 'gode diskussioner' eller 'gode fortællinger'. I slutningen af forløbet er det dog netop det, de angiver. Ikke alene får de en øget viden, men der altså bliver dels sat noget på spil i diskussioner, dels bliver de præsenteret for noget, der i en eller anden forstand rækker ud over dem selv i form af gode fortællinger.

I forhold til 'gode diskussioner' afviger Viborg-undersøgelsen (59,4 pct.) væsentligt fra Roskilde-resultatet (27,5 pct.). Det er en overraskende forskel. I Roskilde-undersøgelsen indgik mange 8. klasser, hvorfor man - på grund af alderen - skulle forvente en markant diskussionslyst. 7. klasses-elever har ikke nødvendigvis sprog og begreber nok til at indgå i en faglig diskussion af abstrakte begreber (Munksgaard & Østergaard 2008). Overraskende er det derfor, at Viborg, som kun baserer sig på besvarelser fra 7. klasse, har så mange konfirmander, der angiver, at de har oplevet gode diskussioner. Hvad kan det skyldes? Særligt i Houkær (85,1 pct.) og i Rødding (58,6 pct.) oplever en stor del af konfirmanderne, at de har haft gode diskussioner. Der er en del mulige forklaringer på de høje procentsatser. Det kan dels begrundes i 'ikke-kirkelige' omstændigheder, så som at klasserne har en god social omgangstone og dermed en høj grad af tillid og deltagelse. Det kan også begrundes med, at begge sogne vægter fortrolighed og bevidst arbejder på de relationelle tilgange, hvilket giver en afsmittende effekt på konfirmandernes frimodighed til at deltage i diskussioner. Begge præster giver udtryk for, at de har oplevet pausernes uformelle samvær i dagene med

konfirmanderne som særligt værdifulde. Her er der mulighed for bare at være til stede og snakke om hverdagsbegivenheder. Det kan have en positiv indflydelse på de ”faglige diskussioner.”

Er det ’gået hen over hovedet’ på dem?

Overordnet angiver halvdelen (54,0 pct.), at temadagene/de anderledes gange har gjort en forskel, og knap fire ud 10 (36,5 pct.) angiver, at de har været vigtige for den enkelte. Der er derfor næppe nogen tvivl om, at de alternative tilgange har sat spor.

Er der da i de forskellige sammenhænge forskel på, om temadagene/de anderledes gange har gjort en forskel for konfirmanderne, eller om det mere eller mindre ”er gået hen over hovedet på dem”?

78,3 pct. af konfirmanderne fra Houlkær tilkendegiver, at temadagene/de anderledes gange har gjort en forskel, 58,6 pct. fra Rødding angiver det samme, 38,5 pct. fra Ørum oplever dette, mens det kun gælder hver tredje fra Stoholm. I forhold til at så mange konfirmander i Houlkær tilkendegiver, at det har gjort en forskel, er formentligt, fordi temaugen overordnet har gjort et stort indtryk.

Opsummering

Hvis vi skal zoome lidt ud og se på konfirmandernes udbytte af konfirmandforløbet, lader det til, at temadagene/de alternative tilgange har gjort en forskel for ca. halvdelen af konfirmanderne – og for knap fire ud af 10 har det gjort en forskel for den enkelte.

I den forbindelse lader det til, at en stor gruppe af konfirmander har haft gode oplevelser under forløbet, f.eks. ved, at man under en temadag eller en temauge tilbringer tid sammen på en anden måde, end man plejer.

Relationen til præsten kan være afgørende for, at man får noget ud af undervisningen og i højere grad bliver fortrolig med kirke og kristendom. Der er ikke så mange, der på forhånd forventer at lære præsten bedre at kende – men de bliver positivt overraskede. Relationen til præsten kan blandt andet udvikles på den måde, at han/hun bruger lidt af sin tid uden for den formelle undervisning sammen med konfirmanderne, f.eks. i løbet af de mange små pauser i løbet af en dag.

Konfirmanderne forventer i mindre grad, at de vil komme til at opleve nogle ’gode diskussioner’ eller ’gode fortællinger’, men det er faktisk det, der sker. De har fået noget med sig, som de ikke forventede! De er blevet mødt, hvor de er, hvilket har betydet, at der er ’blevet åbnet nye døre og vinduer’, og at de er blevet flyttet et andet sted hen (Munksgaard 2011).

2.3 Hvad forventer konfirmanderne at bruge kirke og kristendom til i de kommende år?

Som vi har set, lader det til, at konfirmanderne ’her og nu’ har fået et betydningsfuldt udbytte af undervisningen. Spørgsmålet er, om det aktuelle udbytte også har en afsmittende effekt på deres forventninger til, hvordan de vil bruge kirken og kristendommen fremover?

Komme i kirken til gudstjeneste engang imellem	35,0
Bede en bøn engang imellem	29,9
Bruge Fadervor engang imellem i mit hverdagsliv	25,7
Ikke komme i kirken eller bruge den til noget	14,6
Komme til specielle ungdomsgudstjenester, hvis jeg inviteres	13,9
Kontakte præsten, hvis jeg har brug for en snak	5,1
Smutte ind i kirken bare for at sidde og tænke	4,4

Tabel 4. Konfirmandbesvarelser på spørgsmålet: "I de næste par år tror jeg, at jeg vil ..." Konfirmanderne kunne erklære sig enige, hverken enige/uenige eller uenige i spørgsmålet.

Som det ses, har konfirmanderne ikke specielt høje forventninger til, hvordan de vil bruge kirke og kristendom fremover. Omvendt er de heller ikke afvisende over for at bruge kristendommen til noget og vil heller ikke afvise, at de kunne have lyst til at dukke op i kirken. Faktisk er det kun 14,6 pct., der angiver sidstnævnte.

En tredjedel erklærer, at de er blevet så fortrolige med højmessen (35 pct.), at de godt kunne tænke sig at dukke op til gudstjeneste engang imellem. De færreste har igennem deres konfirmandforløb stiftet bekendtskab med specielle ungdomsgudstjenester og kan i hvert fald ikke genkende denne betegnelse, hvorfor da også kun 13,9 pct. angiver ungdomsgudstjenester som noget, de kunne forestille sig at dukke op til fremover. Når det gælder den enkeltes trospraksis, er det værd at lægge mærke til, at knap en tredjedel (29,9 pct.) henholdsvis ønsker at bede en bøn engang imellem, og 25,7 pct. ønsker af og til at bruge Fadervor engang imellem i deres hverdagsliv. En mindre gruppe forventer altså, at de vil benytte sig af en kristen trospraksis fremover.

Eftersom hovedparten af de alternative konfirmandforløb har lagt op til, at konfirmanderne skulle opbygge relationer med præsten, er det måske overraskende, at en meget lille procentdel (5,1 pct.) angiver, at de i løbet af de næste par år skulle få lyst til at kontakte præsten. Til det skal siges, at undersøgelser viser, at unge sjældent af eget initiativ opsøger voksne – men at det ofte er den anden vej rundt (Muusmann & Østergaard 2012). Det kan være årsagen til, at kun ganske få angiver dette.

Ligeledes er det kun ganske få (4,4 pct.), der vil sige, at de kunne få lyst til at tage hen i kirken bare for at "sidde og tænke". Der skal være en åbenlys årsag til, at man tager derhen – og for de færreste konfirmander er det noget, de har lyst til at gøre alene (Munksgaard & Østergaard 2008). Der er tilsyneladende langt fra den kollektive oplevelse til den individuelle brug.

Selvom der er forskel på, hvordan konfirmanderne beskriver deres aktuelle 'udbytte' i de enkelte sogne, er det værd at notere sig, at når det gælder forventninger til den fremtidige

Præst på den lange bane

Det kan være meget fjernt for konfirmanderne at forestille sig en situation, hvor de skulle få brug for en præst. Det er ikke nødvendigvis en afvisning af mig. Vi snakker jo godt i løbet af konfirmandforløbet, men de kan nok bare ikke se, hvorfor de skulle vende tilbage uden at være på et hold – eller at være konfirmander. Men når jeg møder dem på gaden, snakker de gerne, og når de senere kommer tilbage og skal giftes og have deres børn døbt, så snakker vi også om den gang, de var konfirmander.

Præst

brug af kirke og kristendom, er der ikke nogen forskel på sognenes konfirmandbesvarelser. Der kan altså generelt ligge en udfordring i at tænke i, hvordan gode oplevelser her og nu forankrer sig i positive forventninger på længere sigt, og hvordan man som kirke proaktivt kan 'reaktivere' fortroligheden med kirke og kristendom – det lader nemlig ikke til, at konfirmanderne forventer at være opsøgende af sig selv.

Selv for den konfirmand, hvis sognekirke ligger 'på vejen til skole' og er placeret centralt mellem Brugsen, skole og boligkvarteret, tænkes kirken kun som et 'mindesmærke' for en god oplevelse. Som to konfirmanddrengene udtrykker det:

Kirken ligger godt lige her, hvor vi bor. Jeg synes, det er dejligt at høre klokkerne, så ved jeg, at jeg skal skynde mig i skole, for når den ringer om morgenen, så skal vi være på skolen. fremover – når kirkeklokkerne ringer- så vil det minde mig om dengang, jeg gik til præst – altså på den gode måde.

Man husker det bedre, fordi det er sjovere. Altså, man gider ikke tænke tilbage på noget kedeligt, man vil hellere tænke tilbage på de "gode gamle dage", og når man tænker tilbage på noget godt, så husker man bedre.

(Konfirmander)

3. Hvorfor og hvordan? En uddybet, begrundet og anvisende gennemgang af rapportens anbefalinger

I den analytiske bearbejdning af konfirmandspørgeskemaer og interviews med konfirmander, præster, lærere og skoleledere, er vi nået frem til nogle tendenser, som udmønter sig i nogle ret konkrete anbefalinger. Nogle anbefalinger, der såvel vedrører struktur/rammer (praktisk planlægning) som anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling.

Anbefalingerne er som følger:

Struktur og rammer

- **Vigtigt med lokalt forankrede konfirmandforløb**
- **At skabe rammer for et godt samarbejde mellem skole og kirke**
- **En opfordring til at lave årsplaner/årskalendere⁴**

Anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling

- **Forløb. At gennemtænke forløbet i forhold til formål og struktur**
- **Fordybelse. At bruge tid på at erfare og reflektere over kristendommen som livstydning**
- **Brug for vekselvirkning**
- **Fortrolighed. At skabe fortrolighed med kristendommen gennem fortrolighed med præsten**
- **Morgen- eller eftermiddagstimer? Formidlingsformerne er det afgørende**

I dette afsnit vil vi uddybe de ovenfor præsenterede anbefalinger. Vi vil begrunde de enkelte anbefalinger hver for sig og ud for de enkelte anbefalinger give nogle bud på, hvordan anbefalingerne kan komme til udtryk i praksis. Derudover vil vi løbende inddrage eksemplificerende fortællinger og illustrerende citater.

3.1 Anbefalinger, der vedrører struktur og rammer

Vigtigt med lokalt forankrede konfirmand-forløb

Hvorfor:

Lokale forhold, såvel skole- som kirkestrukturer, spiller en stor rolle for organisering og planlægning af rammer for konfirmandforløbet. Der skal tænkes i lokale betingelser, såsom nye, sammensatte 7. klasser, lokale transportmuligheder, støttetimer, antallet af unge af anden etnisk baggrund, antallet af præster, lokaler, muligheder for brug af kirkerummet osv.

Erfaringer fra Viborg Domprovsti og Viborg Østre Provsti viser, at lokalt forankrede ordninger skaber de bedste rammer om de unges læring. Forudsætningen for lokalt forankrede konfirmandforløb indebærer et godt og ligeværdigt samarbejde mellem skole og kirke.

At skabe rammer for et godt og ligeværdigt samarbejde mellem skole og kirke

Hvorfor:

Et godt og ligeværdigt samarbejde øger kollegialiteten, som er afgørende for at skabe en fælles planlægning.

⁴ En årskalender er en tidsangivet oversigt over hele forløbet. En årsplan er en angivelse af, hvornår og hvorfor man vil nå hvad med konfirmanderne/eleverne (en indholdsbeskrivelse).

Erfaringer fra undersøgelsen viser, at dialog mellem skole og kirke skaber **forståelse for de forskellige parters arbejdsvilkår**, hvilket betyder en hensigtsmæssig fordeling af ressourcer og koordinering af praksis.

En fælles orientering om og forståelse for skolehverdag og konfirmandforløb giver ligeledes et større kendskab til konfirmanderne, hvilket er et væsentligt udgangspunkt for en hensigtsmæssig læring og formidling.

Når årsplanen er planlagt i fællesskab **undgås aflysninger**, som normalt er kilde til frustrationer eller sidste-øjebliksløsninger (afholdelse af mindre fag/temadage, ekskursioner, ferier m.v.).

Bud på, hvordan det kan gribes an:

Disse bud skal selvfølgelig tænkes ind i den lokale skolekontekst, som kan være organiseret forskelligt i forhold til overbygningslærere, opsamlingskoler med nye 7. klasser, andet samarbejde og lokale traditioner.

- Som indledning til samarbejde kan der afholdes **gensidige besøg** i 6. klasse. Præsten kan besøge 6. klasse i efteråret i forbindelse med kristendom eller dansk, hvor han/hun er gæstelærer. Det betyder, at præsten får et indtryk af klassen på skolens hjemmebane, og besøget kan bruges som ansats til videre dialog og samarbejde. 6. klasse kan f.eks. også inddrages i juleafslutningsgudstjenesten.
- **Fælles planlægning** er en nødvendighed. Man mødes i det tidlige forår for at give udtryk for og tilgodese ønsker fra begge sider til konfirmandforløbet. Der laves aftale om den videre planlægning og samarbejdsmuligheder. I samarbejdet udarbejdes en årskalender for næste skoleår/konfirmandforløb. Det er i den forbindelse en fordel, hvis begge parter har en kladde med over deres årskalendere.
- Evt. en **dialog omkring klassen** og de fælles unge og lærings/formidlingsvilkår.
- **Løbende orientering** i løbet af konfirmandforløbet.
- Eventuelt **samarbejde med skolens lærer** i forbindelse med temadage/ konfirmandprojektforløb. I den forbindelse er der blevet gjort følgende erfaringer:
 - Hvis læreren skal deltage i f.eks. temadage og ekskursioner, er det vigtigt at han/hun inddrages i planlægning og organisering.
 - At lærerens rolle aftales – både i forhold til det sociale samvær og i forhold til deltagelse i "kirkens rum". Vil den skoleagtige tilgang følge med lærerens tilstedeværelse? Hvad forventes det, at læreren kan undervise i, når det gælder kristen trospraksis (ritualer, bøn m.v.)?
- Afslutningsvis kan man eventuelt vælge at prioritere en **kort opfølgning og evaluering** med klasselæreren i slutningen af maj, når konfirmandforløbet er afsluttet. Her kan der samles op på erfaringer og indsamles ideer til forbedringer til samarbejdet til næste år. Ved det gode samarbejde kan det være værdifuldt at inddrage de næste nye 7. classes-lærere.

En opfordring til at lave årsplaner/årskalendere

Hvorfor:

Alle deltagende præster i Viborg-forsøget blev bedt om at udarbejde en årsplan og en årskalender. For mange var det i første omgang en ekstra arbejdsbyrde, der lå som en udfordrende opgave, som skulle løses i sommerperioden. Til gengæld oplevede flertallet af præsterne

senere på året, at de med en årsplan fik et helt andet overskud og overblik på flere fronter:

- Det gav et nødvendigt overblik og overskud i løbet af året ved at give struktur på, 'hvad man vil med konfirmanderne hvornår'. Der er ikke emner, man pludselig ikke når.
- Det skabte ligeværdighed i planlægningsprocessen af det overordnede forløb, i og med at skolen også udarbejdede en årsplan.
- Det var et godt kommunikationsværktøj i forhold til konfirmander, forældre og øvrige kirkelige medarbejdere – især i de perioder, hvor man afviger fra de ugentlige to lektioner.

Bud på, hvordan det kan gribes an:

- En årskalender medbringes til planlægningsmøde med skolen.
- Den endelige årsplan sendes til provsten til orientering og kan dermed bruges som opsamling på udvikling i provstiet.
- Den endelige årsplan kan derudover bruges til at informere skole, konfirmander og forældre.

Årsplan som en hjælp

Det er en udfordring at lave årsplanen, men det er godt at sætte sig ned og formulere mål og gennemtænke en årsplan. I første omgang tænkte jeg: "Vil provsten kontrollere dette?" Men nu ser jeg det mere som en hjælp til os selv. Man har brug for nogen, der motiverer en til at sætte mål for konfirmandforløbet. Og når årsplanen først er lavet, så er det nemmere at planlægge de enkelte lektioner, fordi årsplanen allerede har lagt rammerne og giver et godt overblik over forløbet. Det giver ro i hverdagen, når vi først er i gang.

Præst

3.2. Anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling

I dette afsnit vil vi beskrive og uddybe nogle af de anbefalinger, der knytter sig til læring og værdiformidling. Særligt for helårsevalueringen gælder, at den indeholder et religionspædagogisk fokus.

Som det blev antydnet i afsnit 2, er der forskel på, hvilke erfaringer de enkelte sogne har med værdiformidlingen, og på hvilken måde det er lykkedes at skabe de optimale rammer for konfirmanders læring, herunder trosafklaring.

For at skabe et grundlag for at forstå nogle af de anbefalinger, vi har udledt af erfaringerne fra de fire sogne, vil vi i det følgende præsentere nogle centrale pædagogiske og religionspædagogiske pointer.

Vidensformidling eller værdiformidling?

Andre undersøgelser af konfirmandforløb viser, at en overvejende kognitivt orienteret tilgang, der overordnet har til formål at 'kirkesocialisere', medfører en reel *trosvikling* blandt konfirmanderne og i praksis blot det, man kunne kalde 'bænkevarmere til kirkebænken' (Birkedal 2008, Christensen 2010). Konfirmationsforberedelse fokuserer imidlertid på dåbsoplæring, der sigter på at skabe *fortrolighed* og kendskab til kirke, tro og det kristne livssyn – det handler altså mere om værdiformidling end vidensformidling.

EksPLICIT og implicit læring

Uanset om det drejer sig om videns- eller værdiformidling, er kirkens formidlingstradition dog præget af ordets formidling og 'røv-til-sæde undervisning'. Denne formidlingsform er især knyttet til abstrakte begreber og abstrakt vidensformidling – dvs. den *eksplicitte læring*

– som man forsøger at formidle gennem ord. Når emnet bøn og Fadervor er på dagsordenen, foregår det som oftest i konfirmandstuen, siddende ved borde og stole, hvor der tales om fænomenerne som abstrakte begreber. Måske afsluttes forløbet med, at man går hen i kirken og siger Fadervor, hvilket for nogle konfirmander mere opleves som en 'træningssession', end at de behøver at forholde sig spirituelt til det. Det vil sige, at bøn formidles som en abstrakt viden, der skal læres udenad, fremfor at konfirmanderne sendes ind i kirkerummet og erfarer bønnen på egen krop og med egne sanser.

Implicit læring udspringer snarere af den viden, som i første omgang formidles uden om sproget, og som knytter sig til konkrete erfaringer. Hvis konfirmanderne ikke kommer med egne erfaringer af bøn fra barndommen eller har gjort sig nogle nyere erfaringer, der passer til en teenageoptik, forbliver bønnen – og dermed gudsrelationen en abstrakt størrelse.

Forskeren Theresa Schilhab understreger, at jo mere konkret og erfaringsbaseret noget er, jo større chance er der for, at vi har været i kontakt med det med forskellige sanser (Schilhab 2008.) Jo flere sanser der er i spil, jo større chance er der for, at vi husker det. Derfor glemmes meget af den eksplicitte læring – som man ellers i undervisning mest sætter fokus på, fordi det er den mindst ressourcekrævende måde at undervise på.

Ulempen ved den eksplicitte læring og abstrakte viden i forhold til livssyn og livsværdier er, at den – når den står alene – ikke nødvendigvis er 'bærbart', og at den meget hurtigt kan forsvinde, hvis den ikke opfattes som brugbar eller meningsfuld.

Konfirmanderne kan godt anstrenge sig for at huske Fadervor, når de 'træner' den eller er i kirken til konfirmationen, men når de er uden for den kirkelige kontekst, vil den hurtigere forsvinde, hvis den ikke bruges jævnligt. Derfor udfordres den traditionelle formidlingsform bestående af eksplicit læring af en implicit, erfaringsbaseret didaktik.

Erfaringsbaseret didaktik

Med et fokus på værdiformidling snarere end vidensformidling, udfordrer den norske religionspædagog Erling Birdedal konfirmandforløbene til at inddrage en mere erfaringsbaseret tilgang.

Mere specifikt argumenterer Birdedal for, at didaktikken skal "stå på flere ben", så teenage-

Implicit læring

Konfirmanderne sidder i grupper ved borde – opdelt i 'familier', som alle er indbyggere i Kapernaum. Der klippes og klistres, for indbyggerne skal have ansigt, huse, en identitet og en historie. Jesu' fortællinger sættes i spil undervejs, og konfirmanderne lever sig ind i rollerne og reagerer på fortællingernes pointer, udfordringer og uretfærdigheder.

- Jeg elsker at lave noget med mine fingre – at skabe noget – her er der nogle kasser med alt muligt krimskrans, hvor vi får mulighed for at lave noget. Det er en god måde at starte dagen på.

- Man får mere viden om, hvordan det var på Jesu tid. Det kan godt være, at man ikke tror på Jesus, men man lærer alligevel noget, og det ændrer ens måde at se på tingene.

- Det er sjovt, at vi selv kan opleve det, at der er tid til det, og at vi selv er med som personer.

- Man lærer mere om, hvordan man havde det dengang. Man bliver gavmild og lærer om det.

konfirmander

ren berøres både kognitivt, emotionelt, socialt, kropsligt og reflektivt. Birkedal understreger, at hvis troen skal forankres og give mening i konfirmandernes religiøse udvikling, må konfirmationsforberedelsen forankres i flere af disse tilgange. I den forbindelse introducerer han tre R'er: Refleksion, relevans og relation:

- Refleksion: Fokus på et kognitivt perspektiv, hvor teoretisk kundskab og forståelse er et bærende element.
- Relevans: Fokus på et emotionelt perspektiv med oplevelse af betydning og relevans for eget liv.
- Relation: Fokus på kobling til praktisk erfaring og det sociale liv.

Hvis der tages afsæt i den erfaringsbaserede didaktik, er det vanskeligt i konfirmandforløbet alene at tage afsæt i et snævert, kognitivt fokuseret læringsbegreb. Den erfaringsbaserede didaktik kalder derfor på et udvidet læringsbegreb.

Det snævre og det udvidede læringsbegreb:

Et 'snævert læringsbegreb' er det, man forstår ved traditionel katederundervisning, hvor man instrueres eller fordres med information af underviseren, og hvor vidensformidlingen går fra underviseren til eleven (Fredens 2000).

Med et 'udvidet læringsbegreb' er der fokus på deltagerens forståelse og tolkning af nye erfaringer. Læring opstår i praksis og er en proces, der forekommer, når handling, opmærksomhed, følelser, hukommelse, tænkning og omgivelsernes udformning i en bred betydning spiller sammen (Fredens 2000).

Fokus handler altså om konfirmanders forståelse og tolkning af nye erfaringer med kirke og kristendom. Med et "udvidet læringsbegreb" udfordres der til fortællinger, samtale, refleksioner ud fra en erfaringsbaseret didaktik, hvor man med en flerdimensionel tilgang forsøger at sætte konfirmanden i forhold til "Andetheden" i tilværelsen.

Læringsteoretikeren Etienne Wenger understreger betydningen af læringens samspilsdimensioner i praksisfællesskaber, hvor læringsaktivitet og deltagelse omsættes til erfaring og udvikling (Wenger 2004). I modellen ses de forskellige komponenter, som Wenger inddrager i sin sociale teori om læring.

Udvidet læring i praksis

Konfirmanderne er på billedjagt på kirkegården, hvor de tager billeder af gravstene, symboler, navne og stemninger med deres mobiltelefoner. Senere, mens billederne overføres til pc'erne, snakkes der på livet løs om alt mellem himmel og jord og mellem fødsel og død. Næste dag præsenteres billederne for hinanden, og tanker og refleksioner om liv og død sættes i spil.

Undervejs fortæller et par konfirmander:

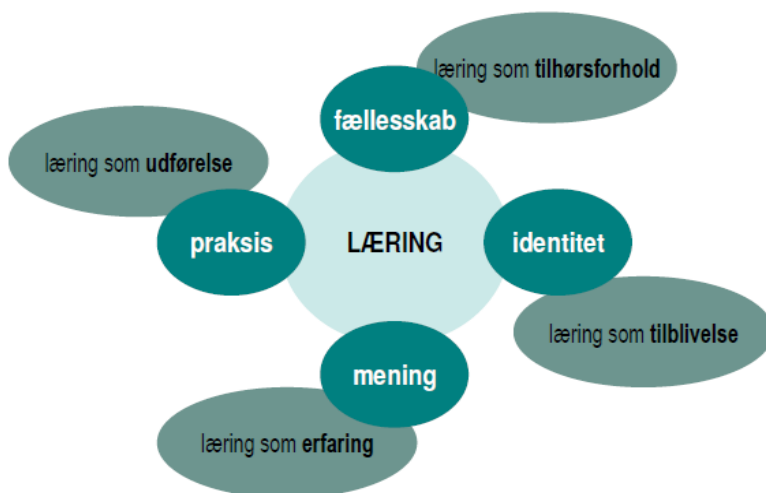
- Jeg er glad for, at det er sådan noget her, så man ikke bare skal sidde på sin flade røv og høre om Jesus og Gud.

- Man lærer ikke så meget, hvis man bare sidder stille og skal lytte til præsten.

- Man lærer nemmere, hvis man selv skal gøre noget.

- Det betyder meget mere, at man skal leve sig ind i det.

konfirmander

Figur 1. "Komponenter i en social teori om læring" (Wenger 2004) s. 15

Hvis vi oversætter figurens komponenter til 'konfirmand-virkeligheden', kan samspilsdimensionerne formuleres på denne måde:

Det er vigtigt at tænke 'at gøre', 'at høre til', 'at erfare' og 'at blive til' som fire dimensioner, der som vigtige 'ingredienser' gør en forskel for konfirmandens samlede oplevelse af konfirmandforløbet.

Når vi *gør* noget sammen f.eks. gennem praktiske øvelser i kirkerummet, eller når vi har uformelle *fællesskabsdannende* samtaler over spisebordet eller madpakken, lagrer disse individuelle erfaringer sig som *meningsfuldhed*, som - over tid - også knytter sig til den enkeltes identitetsdannelse- og projekt.

I vores sammenhæng er netop mening og identitet vigtigt, når det drejer sig om værdiformidling og ikke blot vidensformidling.

Værdiformidling kalder på andre tilgange, hvor der sættes fokus på:

- Mere implicit end eksplicit læring
- Mere erfaringsbaseret end dogmatisk didaktik
- Mere udvidet end snæver læring

Alt dette sammenfattes i praksisfællesskaber, når læring og deltagelse skal omsættes til erfaring og udvikling.

Med dette i baghovedet vil vi se på de læringsmuligheder, der sættes i spil i de alternative konfirmandforløb.

Konfirmander om læring

- Vi laver nogle ting, som præsten bagefter kan forklare os om, fordi der er tid til det.
- Vi oplever det selv. Det betyder meget, at man har tid til at selv at leve sig ind i det.
- Det er en anderledes og sjov form for læring – altså ikke kun hahasjovt, men man lærer det bedre, når det er sjovt.
- Jeg ved ikke, om vi lærer lige så meget, altså sådan almindelig læring, men det lærer man jo heller ikke noget af.

Konfirmander

De tre F'er: Forløb-fordybelse-fortrolighed

Hvis vi overordnet betragter erfaringerne fra de fire forsøgsmodeller, er der tre aspekter, der lader til at spille en rolle i forhold til at skabe optimale rammer for læringen og værdiformidlingen i forhold til konfirmanderne, tre F'er: **Forløb, fordybelse og fortrolighed**.

Det skal forstås på den måde, at hvis man som præst tænker i, hvordan man vil opbygge sit **forløb**, så det på optimal vis kombinerer korte ugelektioner og længere perioder (temadage og temauger) med indbyggede pauser f.eks. i december, skaber det en varieret rytme, der får budskaberne og de pædagogiske pointer til at bundfælde sig. Lange forløb, intense perioder og velanbragte pauser skaber den nødvendige **fordybelse**, der er essentiel, når der arbejdes med eksistentielle spørgsmål. Samtidig skaber det mulighed for **fortrolighed** med præsten som person og "troebærer", der på en og samme tid skaber **fortrolighed** med kristendommen – som det er formålet med dåbsoplæring.

Vi vil i det følgende beskrive nogle anbefalinger, der knytter sig til de tre F'er. Forløb, fordybelse og fortrolighed.

Forløb. At gennemtænke forløbet i forhold til formål og struktur

Erfaringerne fra Viborg viser, at en kombination mellem forskellige delelementer: Ugentlige timer, længerevarende forløb, pauser, frivillig inddragelse og deltagelse i gudstjeneste – hvor man samtidig er opmærksom på, hvad de forskellige elementer skal bidrage til i forhold til elevernes læring og kendskab/kundskab – er med til at øge konfirmandernes 'udbytte' og motivation. Et forløb kun med 1 ½ times lektioner uge efter uge er mindre optimalt i forhold til engagement, deltagelse og udbytte sammenholdt med et gennemtænkt varieret forløb.

Det er ikke muligt at pege på én opskrift i forhold til, hvordan elementerne skal lægges – dog er der tale om nogle vigtige dele, som med stor læringsmæssig fordel kan indgå i et samlet forløb.

De ugentlige dryp – brug af korte lektioner

Hvorfor:

De ugentlige input (kortere lektioner) har en værdi i perioder, hvor man vil skabe en kontinuitet, langsomt vil nærme sig hinanden, eller hvor der skal præsenteres mindre konkrete temaer, og hvor det derfor kan være konstruktivt at anvende en mere skolepræget tilgang. Udfordringen er imidlertid, at de ugentlige mindre input (1 ½ time ud af ugens 168 timer) sjældent 'rykker' i forhold til kendskab og fortrolighed med kristendommen. Det kan derfor i praksis være noget, som man 'går til og fra'.

Nogle konfirmander beskriver de ugentlige timer på følgende måde:

- *Når man kun har de der to timer, så er man i gang med noget, så skal man stoppe, og så ses man først næste gang. Så glemmer man det, man var i gang med, og så er det svært at komme ind i det igen.*
- *Man opfatter det mere som en del af skolen, hvis det er de to timer om morgenen inden skole.*

(Konfirmander)

Udfordringen er hvordan det 'ugentlige dryp' kan få sin berettigelse som et udtryk for et møde med kirke, præst og kristendom midt i et hverdagsliv fyldt med skole, fritidsaktivite-

ter, venskabs og familie-relationer? Fokus for præsterne er som oftest den faglige formidling, hvor man som en præst fortæller: *Forsøger at holde gryden i kog og som oftest kommer til at sætte ambitionsniveauet for højt. Hvis det bare er dobbeltlektioner, vil man nogle gange for meget* (Præst)

Det er forståeligt, at man som præst fokuserer på, at "nu skal der fyldes på" når man nu har "once in a lifetime" chance for at få kristendom og kirke til at blive betydningsfuldt - også på den lange bane med ca. 50 timer fordelt på ni måneder. Dette projekt kan kun lykkes, hvis Vorherre er med på banen!

Bud på, hvordan det kan gribes an

Spørgsmålet er, hvordan de ugentlige dryp kan blive en del af hverdagslivet? Hvordan kan det, man gør/tænker til præst, omsættes til hverdagslivets praksis eller tænkning? Selvom man som præst vægtlægger de små ritualer i de ugentlige lektioner, (andagter med bøn, velsignelse og salmer), har de tendens til at forblive i det sakrale rum. Hvordan bygger man bro fra det kirkelige meningsrum til en ungdomsvirkelighed?

Meget konfirmandmateriale forsøger med forskellige tilgange at bygge denne bro, men hvis det af konfirmanderne opfattes som 'skole', ligger der en større udfordring i at skabe en anden tilgang, stemning og rum for de ugentlige lektioner.

Erfaringerne fra Viborg viser, at for at konfirmandforløbet kan blive meningsdannende i en livskon tekst for konfirmanderne både på den korte og på den lange bane er der brug for både korte og lange forløb. Fordybelse må prioriteres.

Fordybelse. At bruge tid på at erfare og reflektere over kristendommen som livsytning

Det lange intense forløb

Hvorfor:

Mere væren end transit

Temadage, temauger eller i det hele taget forlængede forløb, eventuelt weekendlejr, giver mulighed for fordybelse. Der bliver her tid til flere forskellige elementer i tilrettelæggelsen af rum for læring: Oplæg, gå på opdagelse/sanse/erfare, siden refleksion og dialog med præsten over erfaringen og til sidst er det muligt at lave en afsluttende opsamling. Erfaringerne viser, at konfirmanderne ikke lige vil være på vej til noget andet. Der skabes

Det lange forløb

Garderoben i sognegården er fyldt med tasker og jakker, cykelhjelme og madpakker og et enkelt skateboard. Konfirmanderne er nærmest flyttet ind i kirken. En lang række ikoner ligger på gulvet klar til at blive hængt op.

Præsten reflekterer:

De hele dage giver et anderledes læringsrum. Konfirmanderne flytter ind i lokalerne på en anden måde og indstiller sig på at være her. Ved traditionelle dobbeltlektioner er de hele tiden på vej videre.

Konfirmanderne kommenterer:

- Det er dejligt, at man ikke bliver afbrudt hele tiden, at man kan få lov at lave det færdigt. Ellers bliver det bare ligesom i fagene i skolen. Det er ret nederen, når man bliver afbrudt.

- Det gør, at man holder mere fokus. Man er her mere, når man ikke skal af sted efter to timer.

- Man lærer også mere, når man er her længere. Det bliver mere fordybelse. Man kan lave større projekter – male et billede – noget der viser sorgen og glæden – det er jo et stort projekt, som man skal tænke over, og som man ikke kan nå på to timer.

et sted for væren – mere end et sted for transit.

Mere mening

Et længere forløb giver derfor mulighed for at udfolde den implicitte, erfaringsbaserede didaktik, hvor troen udfoldes i udtryk og handlinger – det betyder, at der i højere gives tid og rum til et fokus på kristendommen som livstydning "Hvad betyder dette for mig?"- i god tråd med et luthersk 'pro me'-aspekt.

De lange forløb vitaliserer de korte

I praksis betyder temadage eller en temadage naturligvis også, at der kan eksperimenteres med helt nye tilgange: praktiske kreative projekter, ekskursioner eller møder med kirkens medarbejdere og menighedens frivillige og besøg udefra. Samtidig bemærker flere præster, at de lange forløb har en positiv afsmittende effekt på de korte ugentlige forløb. Det vil sige, at det lange forløb revitaliserer det korte forløb. Som en præst forklarer:

"Forløbet bød på alternative tidsrammer at arbejde i, og dermed blev det lettere at nå mine mål om differentieret undervisning, kreative processer og det relationelle m.m. Temaugen bragte utrolig meget god ånd med sig, som havde en afsmittende virkning på resten af forløbet."

(Præst)

I Ørum er konfirmanderne på weekendlejr i uge otte, hvilket giver en positivt afsmittende effekt på de ugentlige timer, så det – med en konfirmands formulering – ikke blev så *dansk-agtigt* men mere *formings-agtigt*. Weekendlejrprogrammet består af et ret indholdsrigt program af både faglig og fritidsmæssig karakter, og præsten inddrager en række frivillige fra menigheden (mini-konfirmandlærere, en FDF'er, et menighedsrådsmedlem) for at konfirmanderne også "skulle høre andre voksne sige de kristne ord". Besøg af Folkekirkens Nødhjælps Sult-karavane på lejren medfører i øvrigt, at flere konfirmander end tidligere dukker op til sogneindsamlingen i uge ni. Et lejrprogram formår på denne måde at binde ord og handling sammen i et praksisfællesskab og i dette tilfælde også i et andet efterfølgende rum.

Større mulighed for forældredialog

De lange forløb øger muligheden for dialog i hjemmet om konfirmandforløbet på flere måder. En hel dag eller en uge i kirken bliver nemmere et samtaleemne ved aftensmaden end to morgentimer efterfulgt af en lang række skolefag og fritidsaktiviteter.

To konfirmander siger om dette:

- Man lærer meget mere på en temadag. Det giver bedre sammenhæng, hvis man er i gang en hel dag, så tænker man mere over det, når man kommer hjem.

- Jeg fortæller også det derhjemme, og min mor spørger også til det. De spørger ikke så meget i hverdagen, men i denne uge er det jo anderledes.

(Konfirmander)

Fra kirkens side oplever flere præster en anden nysgerrighed og interesse fra forældrene, fordi det 'anderledes' kræver en anden information og kommunikation.

En præst siger:

Det pirrer forældrenes nysgerrighed, og forældrene tager virkelig hatten af i forhold til, at kirken er med til at give konfirmanderne en anderledes oplevelse og forbinder noget positivt med det at gå til præst. På denne måde understøtter det kontakten til en forældregeneration, som ellers kan være svær at møde – det skaber et nyt mødepunkt med forældrene.
(Præst)

Bud på, hvordan det kan gribes an:

En temadag – og ikke mindst en temaugle – afvikles ikke bare uden videre. Det kræver en hel del planlægning og eventuel inddragelse af eksterne ressourcer (kirkelige medarbejdere, frivillige fra menigheden, lærere). Det kalder desto mere på vigtigheden af at udarbejde en årsplan/årskalender i forhold til at få eget overblik over arbejdsopgaver og i forhold til kommunikation, inddragelse og delagtiggørelse af både konfirmander, forældre og andre medarbejdere. Flere præster oplever det som en krævende og udfordrende arbejdsopgave, til gengæld giver de længere forløb nogle lange pauser, hvor ressourcerne kan bruges på andre kirkelige arbejdsopgaver.

Planlægning

Der har været noget ekstra planlægning for mange parter ved at skulle have plottet ind, hvornår det nu var, der var konfirmandforberedelse. Når det først var gjort, har det også givet luft i kalenderen til andre ting og gode pauser, inden vi tog fat på ny. Det har øget kollegialiteten i kirken og skabt kirkelig stolthed både blandt personale og menighedsråd i forhold til at være med til at bryde nyt land og åbne kirken på den måde for konfirmanderne.

Præst

Erfaringerne peger altså på, at de ugentlige input og de længerevarende forløb ikke kan stå alene hver for sig – der er brug for en gennemtænkt vekselvirkning mellem de to tilgange – og pauserne herimellem.

Brug for vekselvirkning:

Hvorfor:

De deltagende præster peger på, at vekselvirkningen mellem de korte og de lange forløb skaber mulighed for differentieret undervisning, kreative tilgange og giver anledning til at tilgodese den enkelte konfirmand og dennes forudsætninger, samtidig med at det giver en vitaliserende effekt på konfirmandforløbet som helhed.

Pauserne i kombinations-forløbene (f.eks. over jul og nytår), indebærer for nogle af konfirmanderne blot, at de sætter tingene på 'standby', uden at de nødvendigvis glemmer, hvad de har beskæftiget sig med. Pauserne kan tværtimod ses som en kærkommen anledning til at lade nogle af inputtene bundfælde sig og betyde, at indholdet 'fordøjes'.

For præsterne og kirkens øvrige medarbejdere giver pausen fra konfirmanderne et 'hul' til at

Den laaaange pause

Fordelene har for mig og kirkens personale været pauser med tid til noget andet og forøget fokus på, når konfirmanderne kom igen. Det har været svært for konfirmanderne at forstå, hvorfor de ikke bare skulle komme alligevel i de uger med pause. Udfordringen må være at finde nogle ekstra ressourcer, så den efterspørgsel efter at være sammen i pauserne på en anden måde kan imødekommes.

Præst

evaluere og ro til at fokusere på de mange andre arbejdsopgaver, der også kræver tid og opmærksomhed.

Bud på, hvordan det kan gribes an:

Det er vigtigt, at vekselvirkningerne nøje planlægges. Hvis de indebærer skemalægninger, er det vigtigt, at der gives grundig information herom. Vekselvirkningerne skal med andre ord være systematiserede og gennemskuelige. Hvis der sættes fokus på vekselvirkninger, er det vigtigt, at det koordineres i forhold til skole- og kirkeåret.

Vekselvirkningerne kan konkret forme sig på forskellig vis:

- Vekselvirkning mellem ugentlige dobbeltlektioner og temadage.
- Vekselvirkning mellem obligatoriske og frivillige tilbud
- Vekselvirkning mellem perioder med timer og perioder med pauser

Fortrolighed. At skabe fortrolighed med kristendommen gennem fortrolighed med præsten

I anordningen for konfirmationsforberedelsen bruges ordet *fortrolighed*. Netop fortrolighed viser sig at være en væsentlig faktor både i forhold til læring og gudstjeneste og i forhold til præsten – og som også relaterer sig til, hvordan konfirmandforløbet er skruet sammen, og hvilke muligheder der er indlagt til fordybelse undervejs.

Et tilbagevendende tema i flere af de alternative forsøg var den betydning, som forløbet fik for fortroligheden i relationen mellem konfirmanderne og præsten, og som fik en samtidig afsmittende effekt på konfirmandens fortrolighed med kristendommen (se bilag 1, s. 19).

Konfirmander zoomer ind på det relationelle

Konfirmander forholder sig som udgangspunkt relationelt til livet, og det er de nære relationer, familie og specielt vennerne, der gør livet værd at leve. Relationerne til vennerne spiller i stigende grad en større rolle i teenageårene, da det er vennerne, man bruger tid sammen med i, sammenligner sig med og ser sig selv i lyset af (Grube & Østergaard 2010). Teenagerne zoomer ind på det nære og forholder sig generelt mere relationsorienterede end fællesskabsorienterede.

Den relationsorienterede tilgang er også gældende for konfirmanders tilgang til religion, kristendom og Gud, hvilket egentlig blot gør dem til gode 'lutheranere'. Med et 'pro me aspekt' udfordrede Luther troen til at relatere sig til hverdagslivet og blive

Relationelle pauser

Der er pause i konfirmand-temadagen. En gruppe drenge stimler omkring bordfodboldspillet, der er sat op i gangen, et par piger står omkring frugtskålen, og fire drenge skubber straks bordene sammen til et stort bord og tryller et bordtennisnet og en bold op af tasken. I mangel på bordtennisbat hentes et par højskolesangbøger, og der spilles "runde" omkring det interimistiske bordtennisbord. Præsten står og snakker med et par konfirmander ved rullebordet med nogle kopper te, mens en gruppe piger sætter sig ind på en kirkebænk og "hygge-snakker".

- Vi lærer præsten at kende, fordi han blandt andet sidder og spiser med os. Vi sidder og snakker med ham, for man har også tid uden for undervisningen, og han spørger til os i pauserne, hvor vi kan snakke med ham.

- Jeg synes, han er frisk, når han spiser og snakker med os.

- Ja, han viser ligesom initiativ og engagement. Han tager initiativ, og han ser os.

Et par konfirmander

meningsfuld for det enkelte menneskes liv. På samme måde forholder konfirmander sig til Gud, kirke og kristendom. De 'zoomer' ind på, hvad kristendom, kirke og tro kan "betyde for mig". Afkodningen af graden af betydning i deres liv er i vid udstrækning knyttet til mødet med den person, der præsenterer og repræsenterer Historien for dem. Hvis han eller hun "holder", er der langt større chance for, at Historien også holder! (Grube & Østergaard 2006).

Hvis præsten er en fin fyr, så er Gud det nok også!

I sin religionspædagogiske forskning understøtter Erling Birkedal også vigtigheden af det relationelle aspekt, da han peger på, at teenageres relation til kirken som oftest påvirkes af relationen til de personer, som identificeres med kirken (Birkedal 2008). Hvis præsten er en fin fyr, så er Gud det nok også!

Når konfirmationsforberedelsen f.eks. har fokus på livstolkning og trosoplæring, kræver det en anden kompetence end blot at formidle et fagligt stof. Derfor understreger Birkedal betydningen af, at præsten/ underviseren opleves som relevant for konfirmandens liv og i praksis viser, at han også deler liv og er skabende sammen med konfirmanderne.

Præsten er en af de få spillere, som konfirmanden møder "in real life", som netop kan få betydning på den religiøse spille bane, hvis han/hun ellers formår at spille på sine relationelle kort "rigtigt"!

At være medvandrere

Birkedal lader sine betragtninger munde ud i en pædagogisk relationsmodel med fokus på præsten/underviseren som medvandrere, der evner at indgå i relationen og skabe rammer om troserfaringer. Han forklarer, at en god medvandrere indebærer, at man har kundskab om og kendskab til konfirmanderne, hvilket indeholder både noget kvalitativt og noget kvantitativt. En kvalitet i form af at man som medvandrere står for noget, har noget at formidle og kan sætte det i spil i forhold til konfirmandens liv og virkelighed, hvilket kræver en relationel tilgang. Kvantitet fordi kendskab og relationer kræver tid, hvis man vil gå et stykke af vejen som medvandrere.

At have hele temadage eller ligefrem temauger skaber en anden social dimension, hvor man får mulighed for at snakke sammen på en anden måde.

Præsten i Houkær reflekterer over betydningen af et længere forløb sammen med sine konfirmander – og den relation, der blev opbygget i forløbet.

Vi fandt en fortrolighed og kom hinanden ved på en anden måde, end hvis vi kun havde mødtes 1½ time hver tirsdag. Jeg føler aldrig, jeg har lært mine konfirmander så godt at kende før, at vi har været så afhængige af hinanden på godt og ondt. Det har været hyggeligt og vedkommende på én gang. Selve konfirmationen blev en ekstra stærk oplevelse pga. de stærke relationer – det blev virkelig et klimaks, der fik en ny tilført kraft.

Konfirmanderne fra samme sted supplerer dette perspektiv:

Man lærer præsten bedre at kende, og det er jo vigtigt, når de skal konfirmere en - det er trods alt en stor ting.

En præst i Rødding siger:

De hele dage giver mulighed for at snakke mere med de enkelte konfirmander. Når holdet er i gang med et projekt, opstår der små lommer, hvor det enkelte barn har brug for hjælp/en snak om et eller andet.

Det er ikke bare de lange intense perioder, der betyder noget for konfirmanderne. De lægger også mærke til de små tiltag, der finder sted i pauserne. Det kan blot være så simpelt som at spise madpakke sammen. På den måde deler man ikke blot en lektion, men også livet, og konfirmanderne kommer "bagom præsten" på en god måde.

Relationer – er mere end blot præstens projekt

At skulle være ansvarlig for det relationelle projekt kan være en ansvarstung opgave for en enkelt præst. I enkelte sogne arbejder man derfor med at inddrage andre voksne - både andre kirkelige medarbejdere, besøg udefra af folk i kirkeligt arbejde og frivillige fra menigheden. Intentionen er at skabe relationer til andre "trosbærere" end præsten.

De længere dage med pauser, frokostspisning og oprydning virker understøttende i forhold til at skabe relationer til kirkens øvrige medarbejdere.

En præst fortæller, at den første temadag giver en afsmittende effekt igennem hele året på forholdet mellem konfirmander og kirkens medarbejdere:

Det gør en helt klar forskel. Det skaber en relation til kirken, til rummet og til personalet på en anden måde. De andre har også nydt det. Graveren nød det og bad om at være med endnu en gang, hvor de skulle på kirkegården. Menighedsrådsformanden var også med. Det giver konfirmanderne et kendskab til disse personer, og hvad de laver, og det giver samtidig en tryghed, fordi de møder nogle flere de kender, når de kommer til gudstjeneste. Det betyder noget, at der er nogen, der siger hej ... Og så brokker medarbejderne sig ikke længere over konfirmanderne og kommenterer på dem som en flok.

Som en konfirmand udtrykker det:

Første temadag – Kend din kirke

Det syder og bobler både i konfirmandlokaler, kirkerummet, køkken og på kordegnekantor. 40 konfirmander er i gang med at lære deres kirke at kende. Dagens program står på:

- Morgenbrød og kaffe med konfirmander og kirkelige medarbejdere
- Sang med organisten ved orglet
- Kordegnen med kirkebøger og dåbsindskrivinger
- Graveren, der fortæller røver-historier
- Præsterne, der fortæller om messehagler, og hvorfor de blev præst og tror på Gud
- Kirketjeneren, der serverer saftevand i køkkenet

En gruppe konfirmander fortæller efterfølgende:

- *Det er godt med en hel dag, for vi skulle lære hele kirken at kende, og vi havde god tid til at komme rundt og stille spørgsmål til de der kirkefolk.*
- *Det er meget rart at kende dem. Nu ved jeg mere om kirken, jeg ved mere om, hvad der er hvad. Sådan en som mig, der normalt ikke går i kirke, jeg kender dem jo ikke - men det gør jeg nu.*
- *Vi andre går normalt heller ikke i kirke, men nu ved jeg noget om de gamle dåbsbøger og testamenter.*
- *Man har det sådan, at nu kender man ham, der graver her. Man er lidt mere tryk ved at komme i kirken – det er jo ikke vildt fremmede mennesker.*

Konfirmander

Man får et bedre forhold til kirkens folk – kirkepedellen og sådan – ved at være her en hel dag.

Morgen- eller eftermiddagstimer? Formidlingsformerne er det afgørende

Teenagere er generelt "altid trætte". Om morgenen oplever konfirmanderne, at de ikke er tilstrækkeligt vågne til faglig deltagelse, og om eftermiddagen er de for trætte efter en lang skoledag. Undersøgelser tyder på, at der netop i pubertetsårene sker en ændring af søvnrytmer, indlæring og graden af deltagelse i morgentimer (Hansen 2005, Owens 2010)⁵. På baggrund af konfirmanders og læreres refleksioner tyder det på, at der ikke sker megen læring i morgentimerne, når der arbejdes ud fra det snævre læringsbegreb. Det er derfor **ikke tidspunktet**, der er afgørende for graden af læring, men snarere **formidlingsformer**, læringstilgange og mulighederne for graden af deltagelse og engagement, der er bestemmen- de for, om konfirmander får noget ud af timerne.

Egner morgentimer sig bedre til værdiformidling end til vidensformidling?

I de tilfælde hvor morgentimer indeholder andagter, morgenritualer, morgenstemninger med brændeovn, te, lys og mørke omtales det af konfirmanderne som både hyggeligt og betydningsfuldt. Den emotionelle tilgang sættes her i spil, hvilket er vigtigt i forhold til værdiformidling.

Ulempen ved morgentimer er, at konfirmanderne går direkte fra konfirmandforløbet til skoletimerne, og at morgentimerne derfor kan opfattes som blot endnu en lektion i løbet af en skoledag. Det kan derfor mere minde om et fag, der skal tilegnes fremfor at knytte sig til dåbsoplæringen, der handler om værdiformidling af livssyn, at skabe mening og at forholde sig til eksistentielle spørgsmål. Morgentimer er i nogle tilfælde mest praktisk for såvel skole som kirke (lokaler, planlægning af skema, arbejdstider) men er ikke nødvendigvis de bedste rammer for værdiformidling.

Eftermiddagstimer med mulighed for eftertanke

Eftermiddagstimer, det vil sige timer over middag, opfattes af en gruppe konfirmander som en fortsættelse af skoledagen, fordi disse timer ligger i forlængelse af og inden for normal skoletid (mellem kl. 13.00-15.30). En anden gruppe af konfirmander opfatter eftermiddagskonfirmandforløbet mere som en del af deres "fritid" på linje med de øvrige eftermiddagsfritidsaktiviteter, som man frivilligt deltager i.

Morgenstemning

Det er en mørk og kold november morgen, men der er ild i brændeovnen og konfirmanderne sidder og skriver en bøn på hver deres lap papir. Efterhånden som de bliver færdige, rejser de sig og går over til brændeovnen og nærmest rituelt kaster bønnen ind i flammerne. De står andægtigt og ser på, hvordan flammerne omdanner bønnen til ild og aske.

Konfirmanderne beskriver morgenstemningen som:

- Det er mere hyggeligt om morgen. Man er mere døsig. Det er mørkt. Der er stadig sådan lidt dyne og pude-stemning i hovedet.
- Det er hyggeligt om morgenen. Det har sin egen stemning. Det her med at der er tændt i brændeovnen, og man er der, når det er mørkt.
- Det er lidt træls at møde tidligt om morgenen, men det er ikke så galt, når man først er kommet af sted.
- I skolen er det mere sådan ÅH NEJ – timer! Her begynder vi dagen med at glæde os.

konfirmander

⁵ Se også forsøg i Vorbasse med senere mødetid for udskolingselever <http://www.b.dk/danmark/skoleelever-moeder-til-direktoertid>

Uanset hvordan eftermiddagstimerne opfattes, er der dog en større mulighed for eftertanke og eventuel dialog med forældre. Det vil sige, at dagens tanker og indtryk kan tages 'med hjem' og indgå i refleksion og dialog, hvilket er en væsentlig faktor i værdiformidling.

Hvis eftermiddagslektionerne ligger placeret helt uden for skoletiden (det vil sige efter kl. 15.30) vil konfirmationsforberedelsen opfattes endnu mere som en "fritidsaktivitet" på lige fod med ridning, fodbold eller gymnastik, hvilket formentligt også vil indebære, at konfirmandlektionen skal konkurrere med denne.

Intentionen med Ørum-modellen med forlængede eftermiddagstimer med "løs bagkant" var at se på, om man kunne sætte fokus på "mindre skolestue og mere konfirmandstue" med en afslappet "ikke-skole-ånd". Præsten forventede, at den løse bagkant kunne skabe en anden form for væren – ved at man bare kunne blive! Det fik dog den modsatte virkning. Konfirmanderne reagerede på de forlængede lektioner (fra kl.12.50 – 15.50) ved **ikke** at kunne være til stede, de brokkede sig løbende og spurgte om, hvornår det var overstået og tilkendegav, at de hurtigt skulle med den sidste bus, til skole-hjem-samtale, til fritidsaktiviteter, tandlægebesøg m.v. Set fra et konfirmandperspektiv var det eneste gode ved de forlængede forløb, "at de havde fri gangen efter".

Præsten havde helt andre forventninger og mål med disse eftermiddage (se bilag 1, s. 11) men konkluderede i slutningen af året, at "*det alternative forløb rent faktisk forhindrede den gode ånd!*" Præsten havde valgt ikke at planlægge et anderledes indhold til eftermiddagsholdet end det, hun arbejdede med på morgenholdet – men blev udfordret til en anden slags væren og nærvær for at fastholde eftermiddagsholdets engagement og deltagelse. Hun konkluderer derfor, at det ville kræve noget mere og noget andet for at opnå de ønskede mål med eftermiddagsholdet.

4. Konklusion og udfordringer

Hvad står vi tilbage med, efter fire sogne har forsøgt sig med alternative forsøgsmodeller i et lille års tid? Hvilke konsekvenser har de alternative tilgange spillet for de undersøgelsesparametre, som vi skildrede i begyndelsen, det vil sige læring og værdiformidling, den praktiske planlægning og samarbejdsrelationer? Hvad siger særligt præster og konfirmander?

De alternative forsøgsmodeller kredsede overordnet om at eksperimentere med nogle nye rammer for forløbene: Det vil sige at indføre vekselvirkninger mellem korte og lange forløb, at lave forsøg med forlængede dobbelttimer, at holde pauser i vintermånederne, at forsøge at have henholdsvis morgen- og eftermiddagshold – som alle bliver en del af en samlet årsplan. Strukturelle ændringer har naturligvis først og fremmest strukturelle konsekvenser – i form af såvel muligheder som barrierer i forhold til fleksibilitet og samarbejde mellem kirke og skole. Som det fremgår af rapporten, betyder det, at man 'ryster posen' rent strukturelt, imidlertid også, at der åbner sig nogle muligheder for rammerne for den religionspædagogiske tænkning. Hvis det er gennemtænkt på en god måde, kan det faktisk indebære, at konfirmanderne oplever, at konfirmandforløbet er relevant og vedkommende – og konfirmanderne kan blive mere fortrolige med kirke og kristendom.

Hvis et alternativt forløb skal lykkes, hvilke 'ingredienser' skal da være til stede, hvis vi ser på erfaringerne fra Viborg? Hvilke dimensioner skal spille sammen, for at form og indhold kan gå op i en højere enhed?

Evalueringen peger – med afsæt i undersøgelsesparametrene – på følgende tendenser og tilhørende anbefalinger:

Anbefalinger, der vedrører struktur og rammer

- Vigtigt med lokalt forankrede konfirmand-forløb

Det sikrer, at der tages højde for **lokale og særegne** forhold (ressourcer og muligheder), og det skaber den nødvendige ramme for de unges læring.

- At skabe rammer for et godt samarbejde mellem skole og kirke.

Det indebærer en større gensidig **forståelse og kollegialitet** mellem skole og kirke, der bliver hinandens medspillere og ikke modspillere om at skabe de gode læringsrammer. Rent praktisk undgås mange aflysninger.

- En opfordring til at lave årsplaner/årskalendere

Det kan indledningsvist skabe en vis arbejdsbyrde, men kan give et **overblik og overskud** senere i forløbet. Den indledende arbejdsbyrde opvejes af, at det daglige arbejde bliver lettere at gå til, og at årsplanen er en forudsætning for at give en god kommunikation undervejs.

- Anbefalinger, der vedrører læring og værdiformidling

Strukturerne (vekselvirkning mellem korte og lange forløb) i de alternative konfirmandforløb giver overordnet mulighed for at bringe det **udvidede læringsbegreb** i spil, det vil sige læring, der fokuserer på konfirmandens forståelse og meningsdannelse. Det udfordrer til at sætte fokus på **den implicitte læring** og den erfaringsbaserede didaktik, som f.eks. udfolder sig ved, at man som præst og konfirmand *gør* noget sammen i praksisfællesskaber.

- Forløb. At gennemtænke forløbet i forhold til formål og struktur

Et gennemtænkt forløb, der rummer overvejelser over, hvordan **formål (hvad vil vi?)** og **tilgange (hvordan gør vi?)** spiller sammen, kan give et udbytte for konfirmandernes læring.

- Fordybelse. At bruge tid på at erfare og reflektere over kristendommen som livsdydning

De lange forløb giver mulighed for at skabe den **væren**, hvormed den enkelte kan sanse og reflektere over kristendommen som livsdydning. Samtidig kan de lange perioder med fordybelse være med til at vitalisere de korte og spille en rolle for de relationelle tilgange.

- Brug for vekselvirkning

Vekselvirkningen mellem de korte og de lange forløb skaber mulighed for **differentieret undervisning, kreative tilgange** og giver anledning til at **tilgodese** den enkelte konfirmand og dennes forudsætninger.

- Fortrolighed. At skabe fortrolighed med kristendommen gennem fortrolighed med præsten

Konfirmanderne søger efter troværdighed og noget, de kan "stå inde for". Hvis præsten gennem nærvær, formel og uformel samtale (over bordtennisbordet m.v.), gennem en praksis signalerer, at kristendommen er relevant, kan det også opleves som meningsfyldt for konfirmanden. Sammenhængen mellem forløb, fordybelse og fortrolighed (De tre F'er) skal forstås på den måde, at hvis man som præst tænker i, hvordan man vil opbygge sit **forløb**, så det på optimal vis kombinerer kortere (enkelt- eller dobbeltlektioner) og længere perioder (temadage og temauger) med indbyggede pauser f.eks. i december, skaber det en varieret rytme, der får budskaberne til at bundfælde sig. Lange forløb, intense perioder og velanbragte pauser skaber den nødvendige **fordybelse**, der er essentiel, når der arbejdes med eksistentielle spørgsmål. Samtidig skaber det mulighed for **fortrolighed** med præsten som person og "trosbærer", der på en og samme tid skaber **fortrolighed** med kristendommen – som det er formålet med dåbsoplæring.

- Morgen- eller eftermiddagstimer? Formidlingsformerne er det afgørende

Det er **ikke nødvendigvis tidspunktet**, der er afgørende for graden af læring, men snarere **formidlingsformer**, læringstilgange og mulighederne for graden af deltagelse og engagement, der er bestemmende for, om konfirmander får noget ud af timerne.

Hvor skal man begynde?

Ovenstående anbefalinger er en række ingredienser, som hvis de 'sættes i kog' ude i de enkelte sogne kan skabe nogle gode betingelser for læring, samarbejde og fleksibilitet. Som vi tidligere har antydnet, eksisterer der ikke en færdig opskrift på, hvad der er den gode lokale løsning, men vi har givet nogle bud på nogle vigtige ingredienser, hvad der er vigtigt at have med, hvis man gerne vil prøve at tænke lidt ud af boksen i forhold til konfirmandforløbene, og hvordan man kan skabe nogle rammer for de unges læring.

Men hvor skal man begynde, hvis man som præst gerne vil prøve nogle ting af ude i sin sammenhæng? Hvad er **hovedingredienserne**?

Her er det vigtigt at fremhæve, at erfaringerne fra Viborg peger på følgende:

Den **relationelle tilgang** kan implementeres, uanset hvilken form eller struktur, man i øvrigt

lægger ned over sit konfirmandforløb, eller hvilket indhold man vægter at sætte fokus på. Her er det vigtigt at sige, at selv små tiltag kan gøre en stor forskel. At sætte en skål frugt frem, at frembringe et bordtennisbord (eller sågar bare et net), at vælge at snakke med konfirmanderne over en kop te i en pause, kan betyde, at konfirmanderne oplever konfirmandforløbet som 'anderledes', og at præsten gerne vil dem. I disse tilfælde giver konfirmanderne udtryk for, at de godt tør spille sig selv på banen, deltage på en anden måde og forholde sig til "Andetheden" i tilværelsen på en positiv og åben måde.

Bevidstheden om **intentionen** med at lave et alternativt forløb er yderligere en hovedingrediens. Man skal ikke bare lave et alternativt forløb for at lave et alternativt forløb, og man skal ikke sætte gang i en række aktiviteter/forløb uden at vide, hvorfor man gør det. Hvis intentionen med det, man gør, formår at skinne igennem årsplan, aktiviteter og indhold, er man allerede nået langt.

Udfordringer

Hvad ser vi som udfordringer eller forhold, som det er godt at være opmærksom på, hvis vi ser lidt længere ud over erfaringerne fra Viborg?

Læring i kirkens forskellige rum

Læringsbegrebet sættes i spil på en anden måde, når man tænker i at bevæge sig væk fra skolebordene og bruge sin krop og tanker i forhold til et andet rum eller en anden situation. Dette udfordrer konfirmanden til ikke kun at forholde sig med en traditionel skoletilgang, men derimod til at forholde sig deltagende og reflekterende til den værdimæssige formidling. Bestemte typer af situationer har nogle særlige læringskvaliteter. Det udfordrer os til at tænke i, hvilke læringskvaliteter der udspringer af f.eks. temadage i kirken, på kirkegården, på pilgrimsvandring eller på en natur til domkirken.

Konfirmationsforberedelse – for livet?

Selvom konfirmanderne har haft en særdeles positiv 'her og nu'-oplevelse i kirken, er det ikke givet, at de vil gøre brug af kirke og kristendom efter konfirmationen. Når den sidste oplevelse af kirken står som et positivt mindesmærke, melder de sig nok ikke ud af folkekirken. Men for at de aktivt fremover vil gøre brug af præsten og kirken, er det vigtigt at en eller begge forhold gør sig gældende:

- At konfirmanderne **kollektivt inviteres** til at deltage i et kirkeligt arrangement/ gudstjeneste eller bliver bedt om at udføre en opgave, som f.eks. at de bliver bedt om at deltage i næste års konfirmandforløb som medarbejdere til frivillige filmaftener, temadage eller på lejre.
- Hvis konfirmanden skal kunne finde på at opsøge præsten **individuel**, har det nok som forudsætning, at præsten opsøger eller møder og snakker med den enkelte individuelt, fx i idrætsforeningen, i skolegården eller bare ved busstoppestedet.

I princippet er hovedformålet med konfirmandforløbet ikke, at konfirmanderne nødvendigvis skal slide på kirkebænkene – men at de har fået en fortrolighed med kristendom og kirke, der betyder, at de kan bære troen med sig i deres videre liv – både i ungdomslivet og i livet på længere sigt.

Det kan gøres på mange måder og bliver gjort på mange måder rundt omkring i landet⁶ og såvel syd som nord for landets grænser. Vi vil her til sidst zoome ud og se på, hvad der sker i vores nabolande på det religionspædagogiske område, og hvordan man i Danmark møder og kan møde eksterne strukturelle forandringer og en intern voksende opmærksomhed på, at konfirmandforløbet skal være bærbart og brugbart for konfirmanderne både på kort og lang sigt.

Konfirmationsforberedelse i et større perspektiv

Inden for den religionspædagogiske forskning arbejder Schweitzer og Nipkow syd for grænsen på det dialogiske forhold mellem teologi og pædagogik med særligt fokus på erfaringsbegrebet, som rykkes ind i religionspædagogikkens centrum. Man forsøger at afklare forholdet mellem eksistentielle grunderfaringer, hverdagserfaring og religiøs erfaring (Nipkow 2005). Nord for Danmark er Birkedal optaget af den erfaringsbaserede didaktik, som han anser for altafgørende for, at unge kan skabe en kobling mellem evangeliet og deres eget livsverden (Birkedal 2008). Det er vigtigt, at vi lader os inspirere af disse strømninger, når vi i en dansk sammenhæng udfordres til at tænke nyt og skal reflektere over de erfaringer, der er gjort i Viborg.

I Danmark udfordres kirken dels udefra af nye kommunale og skolepolitiske omstruktureringer, dels indefra af en voksende bevidsthed blandt præster og konfirmander i forhold til, at konfirmandforløbet skal være bærbart og brugbart for konfirmanderne både på den korte og på den lange bane. Hvad betyder evangeliet ikke kun i forhold til kirkens kirkelighed men også i forhold til unges virkelighed? Kirken udfordres til at gå i dialog med skole og lokale aktører, med konfirmander og forældre, med kirkeligheden og de unges virkelighed.

I denne dialog og udviklingsproces er præst og kirke ikke 'underlagt' omstruktureringer og trætte teenagere, men er en aktør, der proaktivt har mulighed for at tænke i kateketiske og religionspædagogiske muligheder. Konfirmandforløb kan sammensættes med en luthersk frihed, og ingredienserne kan blandes kreativt efter lokale forhold og smagsløg. Og endelig kan der deles ud af de refleksioner, der gøres over erfaringerne, så andre præster ikke behøver at opfinde den dybe tallerken, men kan lade sig inspirere og derefter tænke selv i egen kontekst. På denne måde kan vi håbe på, at konfirmandforløbene fremover bliver "til at bære" for præsten og bliver "bærbart" for konfirmanden.

God arbejdslyst

⁶ Se mere i

http://www.tpcloegumkloster.dk/fileadmin/userupload/Billeder/Udgivelser/Nye_vilk%C3%A5r_for_konfirmationsforberedelsen_071111.pdf

Litteraturliste

Birkedal, E. (2008): *Erfaringsbasert didaktik, Platform for planutvikling i trosopplæring for ungdom et refleksionsnotat*, IKON

Christensen, L., Götke, P. og Rasmussen, S. (2010) *Dåbsopplæring i folkekirken – en rapport*, Kirkeministeriet

Fredens, K. (2000): *Liv og Læring – i pædagogiske kontekster*, Pædagogisk Bogklub

Fredens, K. (2000): *At lære sig selv at kende – i pædagogiske kontekster*, Pædagogisk Bogklub

Grube, K. & Østergaard, S. (2010): *Aktiviteter tiltrækker, relationer fastholder – måske*, Ungdomsanalyse.nu

Hansen M, et al.: *The impact of school daily schedule on adolescent sleep*. Pediatrics June 2005; 5(6):1555.

Harbsmeier, Eberhard, Finn Rosenberg, m.fl.(2006) *Konfirmandforberedelse, formål, fagbeskrivelse, vejledning*, Aros Forlag/Teologisk Pædagogisk Center Løgumkloster

Munksgaard, S. & Østergaard, S (2008): *Mere end blot forberedelsen til en fest?* CUR (Center for Ungdomsstudier og Religionspædagogik)

Munksgaard, S. (2011) *Just do it*, Ungdomsanalyse.nu

Nipkow, Karl Ernst (2005) *Christliche Pädagogik und Interreligiöses Lernen: Pädagogik und Religionspädagogik zum neuen Jahrhundert 2*. Gütersloher Verlagshaus

Owens J, et al.: *Impact of Delaying School Start Time on Adolescent Sleep, Mood, and Behavior Arch Pediatr Adolesc Med* 2010; 164:7 608-614

Schilhab, T. (2008): *Learning Bodies*, Aarhus Universitets Forlag

Tamminen, K. (1996): *Changing God-concepts in Childhood and Adolescence*, Journal of Comparative Religious Education and Values, Vol. 8., no 2.

Wenger, E. (2004): *Praksisfællesskaber*, Hans Reitzels Forlag, København

Nye vilkår for Konfirmationsforberedelsen:

http://www.tpcloegumkloster.dk/fileadmin/userupload/Billeder/Udgivelser/Nye_vilk%C3%A5r_for_konfirmationsforberedelsen_071111.pdf

Udvalgsrapport for rammerne om konfirmandundervisning i Viborg Stift:

http://www.konfirmandcenter.dk/fileadmin/filer/PDF_filer/Konfirmandrapport_Viborg_Stift.pdf